

Jaarverslag MOS

november 2006

oktober 2007

MOS is een initiatief van de Vlaamse overheid
(afdeling Milieu-integratie en -subsiëringen)
de vijf Vlaamse provincies en de
Vlaamse Gemeenschapscommissie

Mineuzorg Op School

MOS

Mineuzorg Op School

MOS

MOS

Mineuzorg Op School

MOS

Mineuzorg Op School

MOS

Mineuzorg Op School

Mineuzorg Op School

MOS

Mineuzorg Op School

MOS

Mineuzorg Op School

MOS

Mineuzorg Op School

Jaarverslag MOS

november 2006

oktober 2007

MOS is een initiatief van de Vlaamse overheid
(afdeling Milieu-integratie en -subsiëringen)
de vijf Vlaamse provincies en de
Vlaamse Gemeenschapscommissie

Jaarverslag MOS november 2006 - oktober 2007

1. Evaluatieverslag	2
2. Aantal vestigingsplaatsen in 2007	3
3. Aantal MOS-scholen in 2007	4
Nieuwe MOS-scholen in 2007	4
MOS-scholen 1998-2007	5
MOS-scholen per onderwijsniveau	6
MOS-scholen per provincie en in het Brusselse hoofdstedelijke gewest	7
4. Streefcijfers en stand van zaken 2007	14
5. Het logo	15
Logoscholen in 2007	16
LOGOLAUREATEN in 2007 in de provincie Antwerpen	17
LOGOLAUREATEN in 2007 in de provincie Limburg	19
LOGOLAUREATEN in 2007 in de provincie Oost-Vlaanderen	21
LOGOLAUREATEN in 2007 in de provincie Vlaams-Brabant	24
LOGOLAUREATEN in 2007 in de provincie West-Vlaanderen	26
LOGOLAUREATEN in 2007 in het Brusselse hoofdstedelijke gewest	28
Logoscholen 1998 – 2007	29
6. De groene vlag	32
7. Educatief materiaal	34
8. www.milieuzorgopschool.be	41
9. MOSterd	42
10. De aanpak in de provincies en het BHG	43
Antwerpen	43
Limburg	47
Oost-Vlaanderen	49
Vlaams-Brabant	51
West-Vlaanderen	53
Brusselse hoofdstedelijke gewest	56
11. Milieuactiviteiten in 2007	58
12. Voorbeelden van milieuwinst	60
13. Voorbeelden van educatieve winst	62
14. Conclusies	65
Colofon	67

1. Evaluatieverslag

Tien jaar geleden – *september 1997* - nam de cel Natuur- en Milieueducatie en –Informatie van de afdeling Algemeen Milieu- en Natuurbeleid van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap het in haar opdracht uitgewerkte project *Groene School* over van de Vrije Universiteit Brussel. *Groene School was een project voor het secundair en hoger onderwijs*. In 2001 begon MOS, een samenwerkingsproject voor het basisonderwijs van de Vlaamse overheid met de vijf Vlaamse provincies en de Vlaamse Gemeenschapscommissie. In 2002 breidde die samenwerking zich uit naar het secundair en hoger onderwijs.

Sinds september 2002 zijn *Groene School* en “MOS voor het basisonderwijs” dan ook samengesmolten tot MOS (Milieuzorg Op School).

MOS helpt scholen om een eigen milieuzorgsysteem uit te bouwen. Kinderen en jongeren werken samen met het schoolpersoneel aan verscheidene milieuthema's en een duurzame school. De hele school werkt mee: vooral leerlingen en leerkrachten, maar ook de directie, het onderhouds-, administratief en technisch personeel en de ouders. In de lessen, op schoolniveau en in de schoolomgeving maakt de hele schoolbevolking werk van natuur- en milieusparend gedrag. Een belangrijk doel van het project is dat kinderen en jongeren de vereiste bekwaamheid opdoen om als toekomstige burgers zelf verantwoordelijkheid op te nemen voor een milieuvriendelijke en duurzame samenleving. Een duurzaam beheerde MOS-school realiseert educatieve winst, een concrete milieuwinst en een reële kostenbesparing.

MOS is een project van de Vlaamse overheid, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Afdeling Milieu-integratie en –subsidieën, Dienst Doelgroepenbeleid, Natuur en –Milieueducatie, Cel MOS, de vijf Vlaamse provincies en de Vlaamse Gemeenschapscommissie voor het Brussels hoofdstedelijk gewest.

Op 8 juli 2005 gaf de Vlaamse Regering, op initiatief van Kris PEETERS, toenmalig Vlaams minister van Openbare Werken, Energie, Leefmilieu en Natuur, haar goedkeuring aan de verlenging van MOS tot 31 augustus 2010.

De overeenkomst die toen gesloten werd tussen de Vlaamse overheid met elk van de vijf provincies en de Vlaamse Gemeenschapscommissie bepaalt dat de bevoegde minister jaarlijks een dienstbevel voor de verdere uitvoering van MOS ondertekent. Om dat te bekomen, wordt er een verslag opgemaakt. In dat jaarverslag wordt het project kwantitatief en kwalitatief geëvalueerd, geadviseerd door de begeleidingscommissie van MOS.

Dit verslag is het resultaat van die evaluatie.

2. Aantal vestigingsplaatsen in 2007

Het aantal scholen in Vlaanderen en Nederlandstalige scholen in het Brusselse hoofdstedelijke gewest varieert voortdurend door fusies, splitsingen en sluitingen.

Bij de telling gaan we niet uit van het aantal hoofdscholen, maar van het aantal **vestigingsplaatsen**. De ervaring leert dat het voornamelijk vestigingsplaatsen zijn die (eventueel onder invloed van een scholengroep, scholengemeenschap of hoofdschool) in het MOS-project stappen.

Voor het jaarverslag 2007 gaan we uit van een totaal van **5169** vestigingsplaatsen.

Tabel 1				
Vestigingsplaatsen per provincie en in het Brusselse hoofdstedelijke gewest				
	basis	secundair	hogeschool	totaal
Antwerpen	943	392	14	1349
Limburg	537	172	10	719
Oost-Vlaanderen	874	281	10	1165
Vlaams-Brabant	530	163	7	700
West-Vlaanderen	751	249	12	1012
Brussels gewest	173	46	5	224
totaal	3808	1303	58	5169

3. Aantal MOS-scholen in 2007

Een school of vestigingsplaats wordt MOS-school wanneer de directie in milieubeleidsverklaring ondertekent. De school bevestigt hiermee dat ze in het project stapt en dus op een educatieve manier aan milieuzorg wil werken. Zij kan vanaf dan een beroep doen op praktische en inhoudelijke ondersteuning en begeleiding.

Op 1 oktober 2007 zijn **3263** vestigingsplaatsen in het MOS-project gestapt.

Dat is **63 %** van de scholen. Tegenover 2006 betekent dat een groei van **6,43 % (= 346 scholen)**

3.1 Nieuwe MOS-scholen in 2007

Tabel 2				
Nieuwe MOS-scholen in 2007				
	basis	secundair	hogeschool	totaal
Antwerpen	75	38	-	113
Limburg	44	4	1	49
Oost-Vlaanderen	79	8	-	87
Vlaams-Brabant	46	3	-	49
West-Vlaanderen	37	- ¹	-	37
Brussels gewest	10	1	-	11
totaal	291	54	1	346

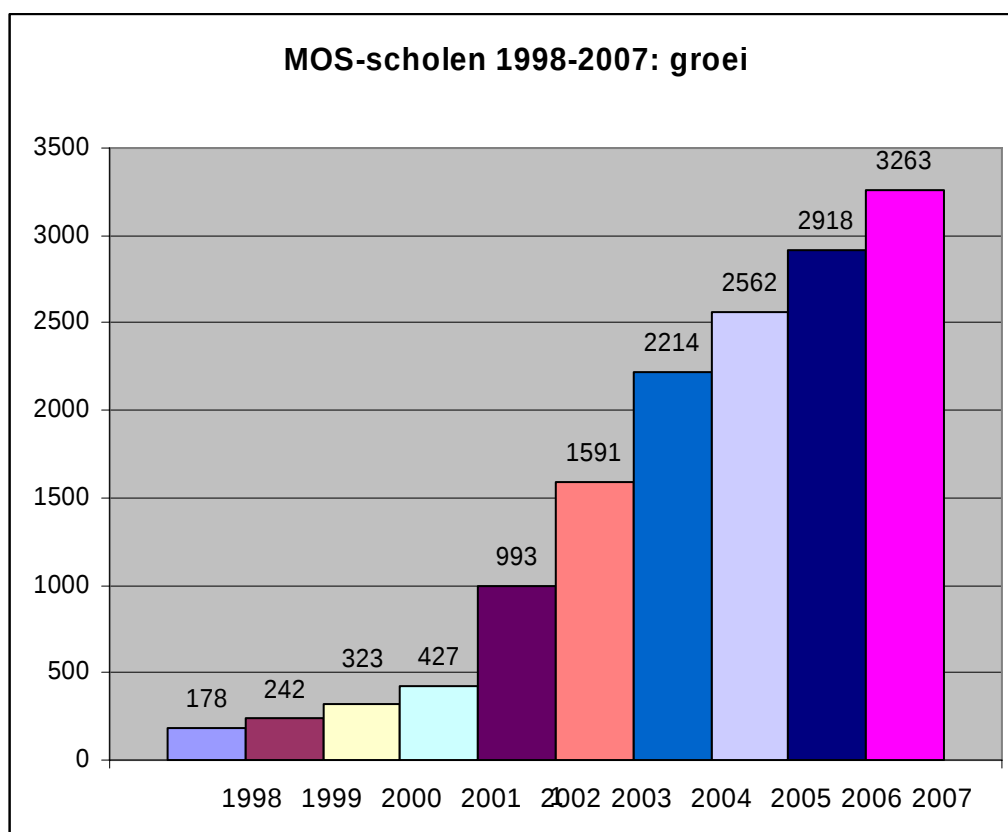
Hogescholen zijn geen prioriteit meer voor MOS. Voor hen is er nu Ecocampus. Met dit project wil de Vlaamse overheid de continuïteit van milieuzorg in het formele onderwijs garanderen.

Ecocampus is het logische vervolg op MOS. Door MOS zijn heel wat studenten vertrouwd met milieuzorg. Het is dan ook belangrijk dat die inspanningen een vervolg krijgen in het hoger onderwijs. Omdat het hoger onderwijs qua werking en structuur fundamenteel verschilt van het basis- en secundair onderwijs heeft de afdeling Milieu-integratie en – subsidiëringen Ecocampus ontwikkeld. Daar waar MOS zich eerder richt tot de leraren en onderwijzers, richt Ecocampus zich in de eerste plaats tot de milieucoördinatoren en beleidsverantwoordelijken. MOS blijft wel haar contacten met de lerarenopleidingen onderhouden. Het zijn namelijk die toekomstige leraren die later met milieuzorg op school te maken zullen hebben.

¹ In feite zijn er twee nieuwe MOS-scholen bijgekomen, maar door fusies zijn er eveneens twee MOS-scholen weggevallen.

3.2 MOS-scholen 1998-2007²

Tabel 3								
MOS-scholen 1998-2007								
jaar	Aantal MOS-scholen							%
1998	178							14%
1999	242							19%
2000	323							25%
2001	427							33%
	basis		secundair + hoger				totaal	
2002	437	11%	556		41%		993	19%
2003	977	25%	614		45%		1591	30%
	basis		secundair		hoger			
2004	1484	38%	704	55%	26	35%	2214	42%
2005	1775	46%	759	59%	28	34%	2562	49%
2006	2073	54%	815	64%	30	45%	2918	57%
2007	2364	62 %	868	67 %	31	53 %	3263	63 %

² Van 1998 tot 2001 bestond enkel het Project Groene School voor secundaire en hogescholen

3.3 MOS-scholen per onderwijsniveau

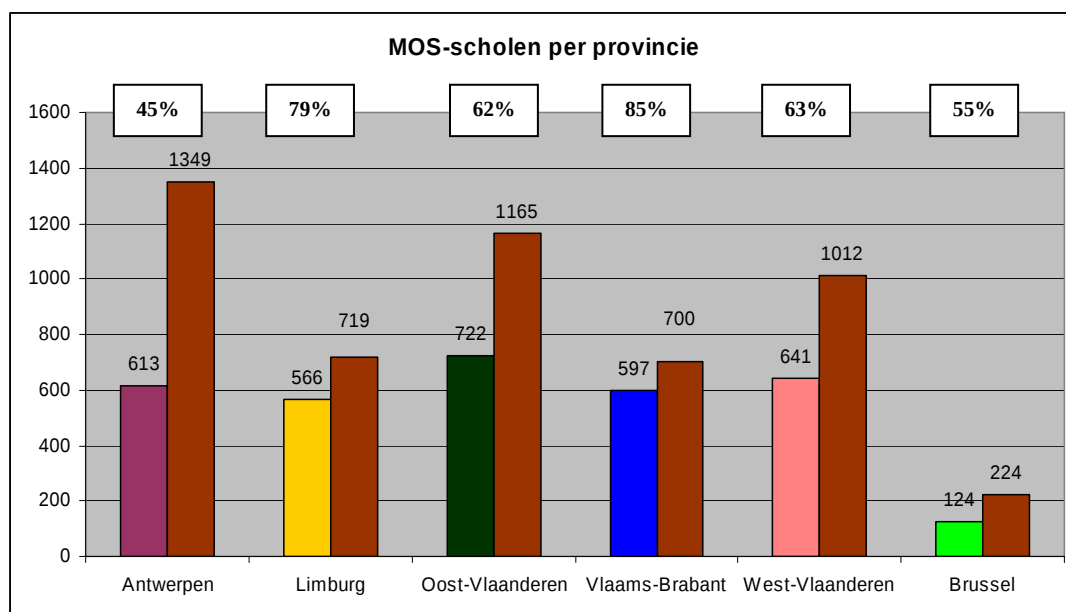
Tabel 4		
MOS-scholen per onderwijsniveau in 2007		
	aantal	%
basisonderwijs	2364 op 3808	62 %
secundair onderwijs	868 op 1303	67 %
hogescholen	31 op 58	53 %
totaal	3263 op 5169	63 %

3.4 MOS-scholen per provincie en in het Brusselse hoofdstedelijke gewest

Tabel 5 toont de verdeling van het aantal MOS-scholen over de verschillende provincies en het Brusselse hoofdstedelijke gewest.

Tabel 5			
MOS-scholen per provincie			
	aantal	% op scholen in provincie of gewest	% van alle MOS-scholen
Antwerpen	613 op 1349	45% van de Antwerpse scholen	19%
Limburg	566 op 719	79 % van de Limburgse scholen	17%
Oost-Vlaanderen	722 op 1165	62% van de Oost-Vlaamse scholen	22%
Vlaams-Brabant	597 op 700	85% van de Vlaams-Brabantse scholen	18%
West-Vlaanderen	641 op 1012	63% van de West-Vlaamse scholen	20%
Brussels gewest	124 op 224	55% van de Brusselse scholen	4%
totaal	3263 op 5169		

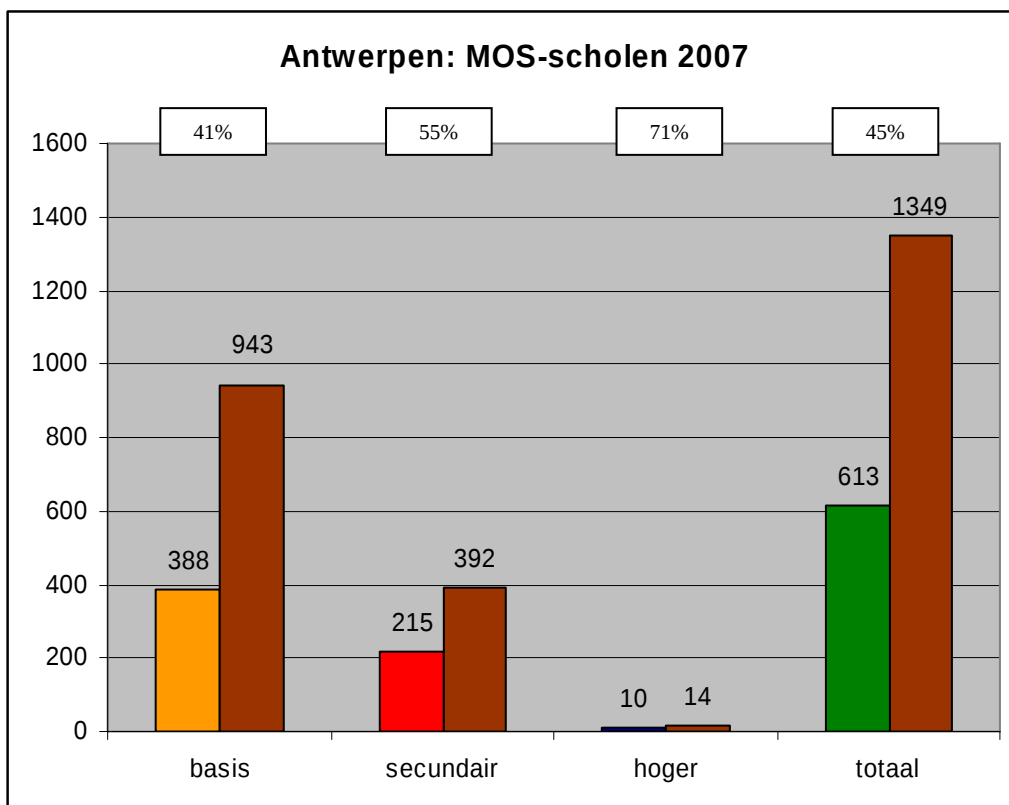

3.4.1 MOS-scholen in de provincie Antwerpen

In de provincie Antwerpen zijn er **1349** vestigingsplaatsen.

Op 1 oktober 2007 hebben **613** van hen, dat is **45 %** een milieubeleidsverklaring ondertekend en zijn dus MOS-school.

Tabel 6		
MOS-scholen in de provincie Antwerpen (01/10/2007)		
Basis	388	41 %
secundair	215	55 %
hoger	10	71 %
totaal	613	45 %

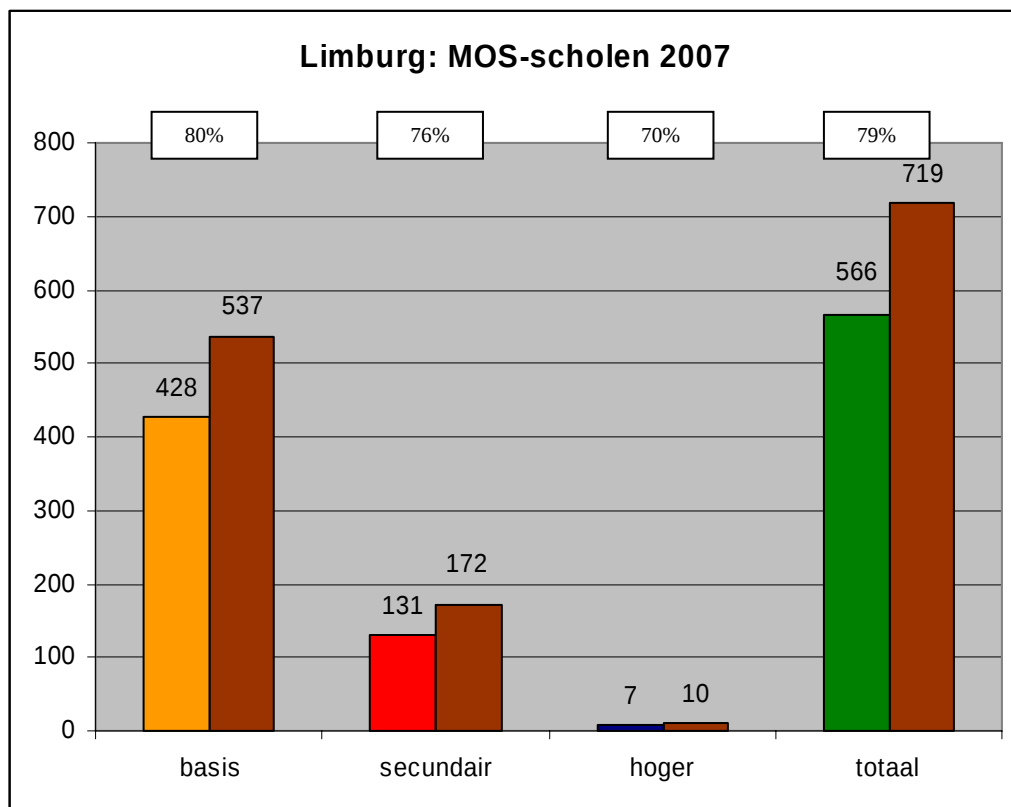

3.4.2 MOS-scholen in de provincie Limburg

In de provincie Limburg zijn er **719** vestigingsplaatsen.

Op 1 oktober 2007 hebben **566** van hen, dat is **79 %** een milieubeleidsverklaring ondertekend en zijn dus MOS-school.

Tabel 7		
MOS-scholen in de provincie Limburg (01/10/2007)		
basis	428	80 %
secundair	131	76 %
hoger	7	70 %
totaal	566	79 %

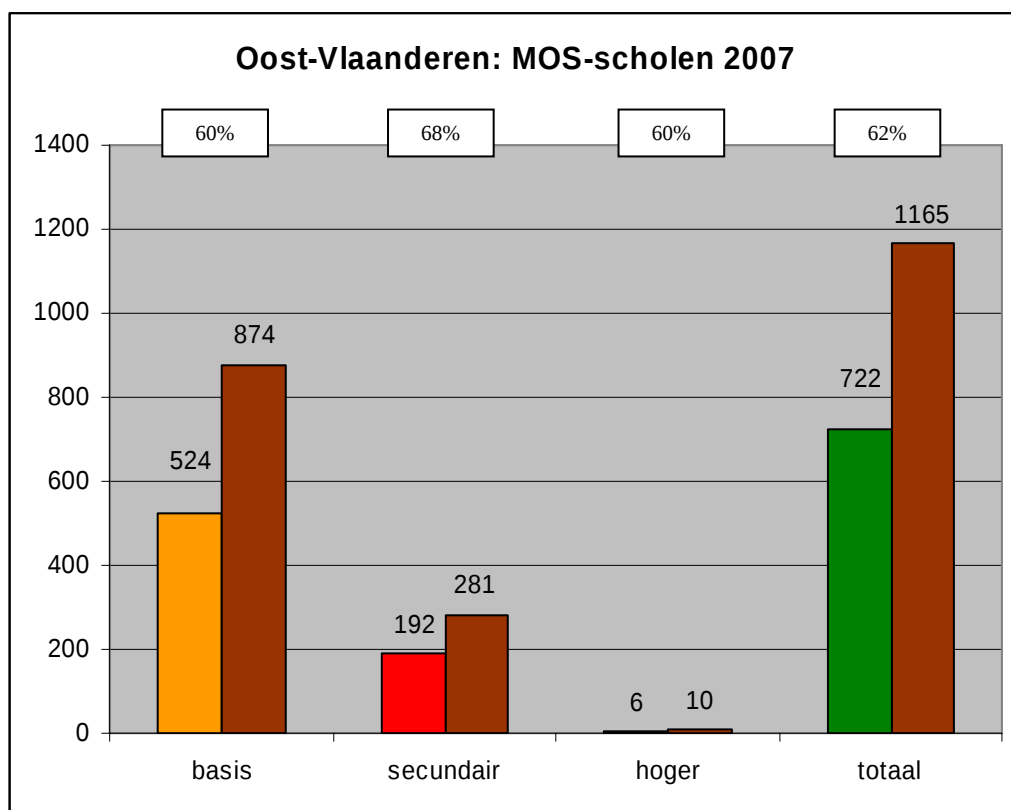

3.4.3 MOS-scholen in de provincie Oost-Vlaanderen

In de provincie Oost-Vlaanderen zijn er **1165** vestigingsplaatsen.

Op 1 oktober 2007 hebben **722** van hen, dat is **62 %** een milieubeleidsverklaring ondertekend en zijn dus MOS-school.

Tabel 8		
MOS-scholen in de provincie Oost-Vlaanderen (01/10/2007)		
basis	524	60 %
secundair	192	68 %
hoger	6	60 %
totaal	722	62 %

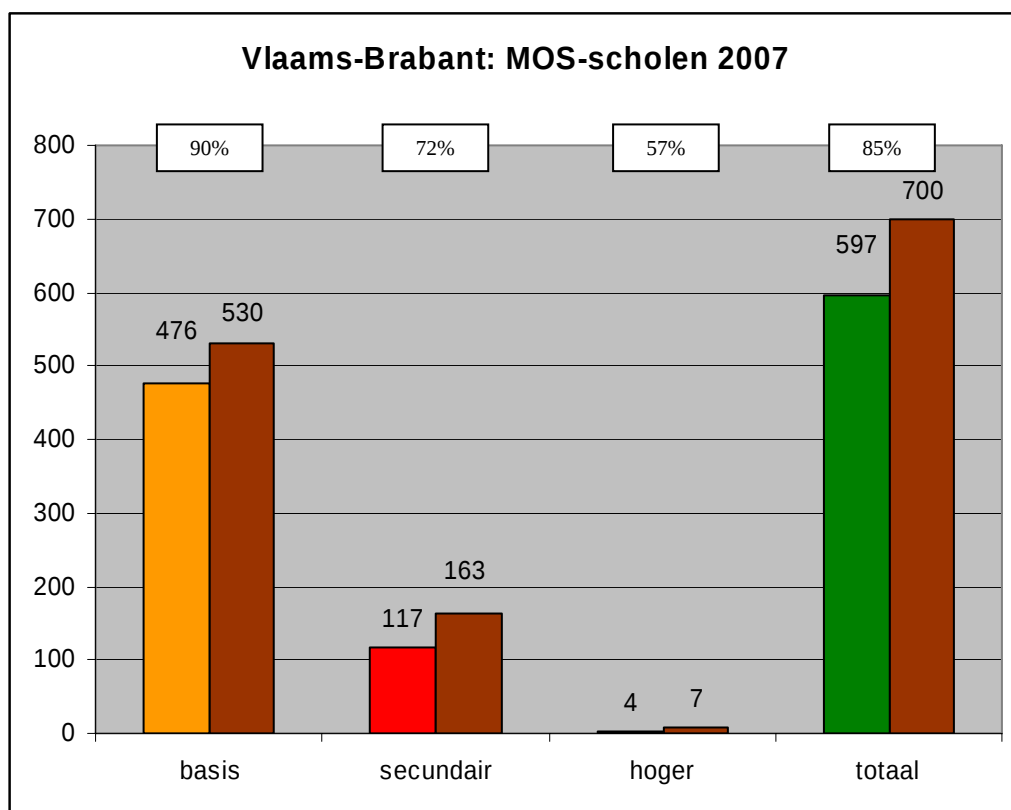

3.4.4 MOS-scholen in de provincie Vlaams-Brabant

In de provincie Vlaams-Brabant zijn er **700** vestigingsplaatsen.

Op 1 oktober 2007 hebben **597** van hen, dat is **85 %** een milieubeleidsverklaring ondertekend en zijn dus MOS-school.

Tabel 9		
MOS-scholen in de provincie Vlaams-Brabant (01/10/2007)		
basis	476	90 %
secundair	117	72 %
hoger	4	57 %
totaal	597	85 %

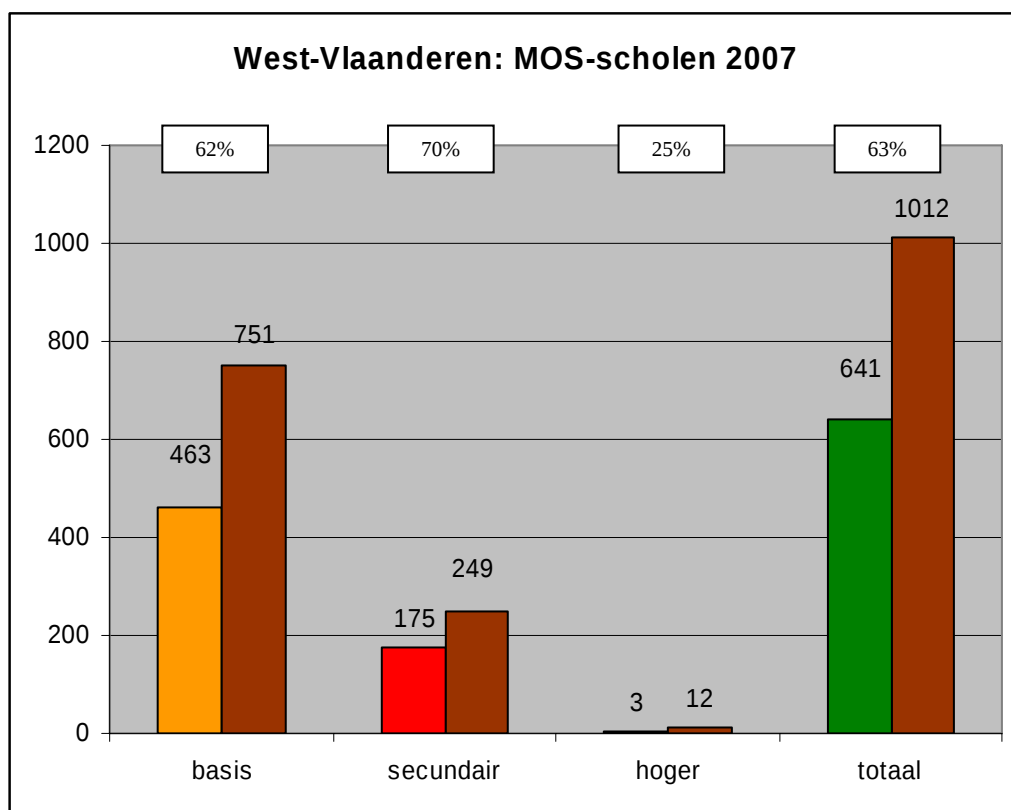

3.4.5 MOS-scholen in de provincie West-Vlaanderen

In de provincie West-Vlaanderen zijn er **1012** vestigingsplaatsen.

Op 1 oktober 2007 hebben **641** van hen, dat is **63 %** een milieubeleidsverklaring ondertekend en zijn dus MOS-school.

Tabel 10		
MOS-scholen in de provincie West-Vlaanderen (01/10/2007)		
basis	463	62 %
secundair	175	70 %
hoger	3	25 %
totaal	641	63 %

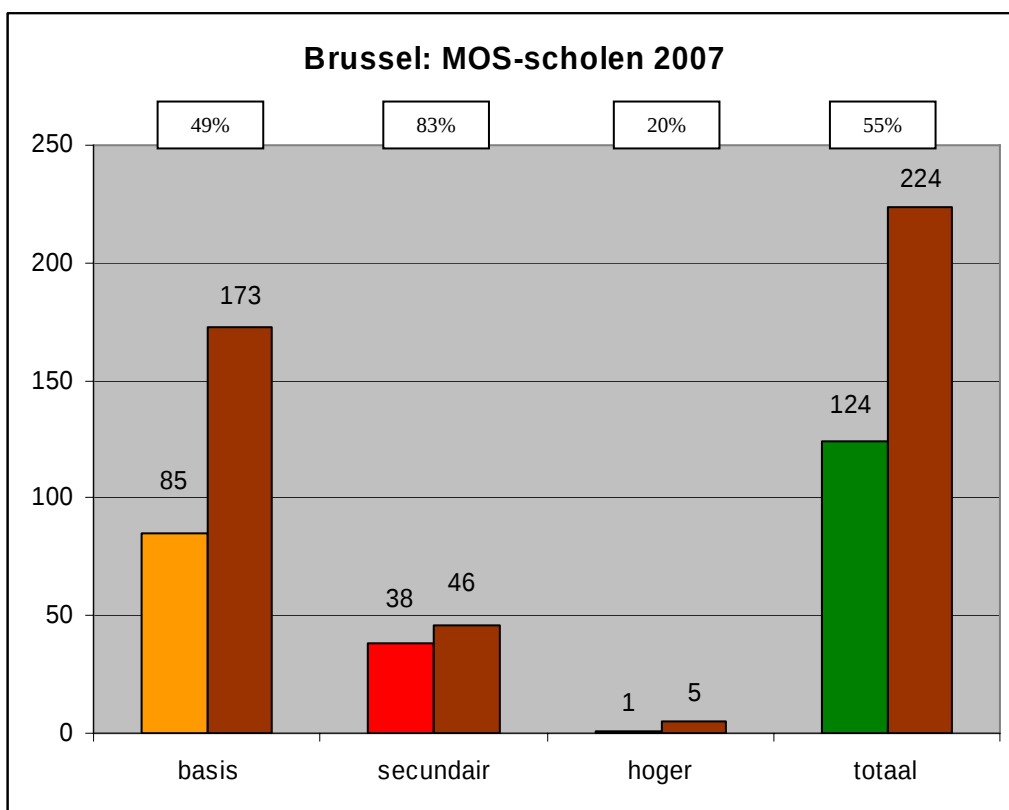

3.4.6 MOS-scholen in het Brusselse hoofdstedelijke gewest

In het Brusselse hoofdstedelijke gewest zijn er **224** vestigingsplaatsen.

Op 1 oktober 2007 hebben **124** van hen, dat is **55 %** een milieubeleidsverklaring ondertekend en zijn dus MOS-school.

Tabel 11		
MOS-scholen in het Brusselse hoofdstedelijke gewest (01/10/2007)		
basis	85	49 %
secundair	38	83 %
hoger	1	20 %
totaal	124	55 %

4. Streefcijfers en stand van zaken 2007

De opdrachthouders (de vijf Vlaamse provincies en het Brusselse hoofdstedelijke gewest) engageren zich om de implementatie van MOS in het basis-, secundair en hoger onderwijs na te streven.

De verbintenis houdt in dat tegen 31/08/2010 de opdrachthouders **ernaar streven** dat een bepaald aantal basisscholen en secundaire scholen

- een milieubeleidsverklaring (MBV) hebben ondertekend
- een dossier hebben **ingediend** om logo 1, logo 2 of logo 3 te behalen

Dat aantal scholen is vastgelegd in het contract. (De hogescholen worden hier bij de secundaire scholen bijgeteld.). De cijfers betreffen **hier** dus het aantal logo - **aanvragen**.

Ook die scholen krijgen van de begeleiders immers de nodige begeleiding en ondersteuning.

GROEN gekleurd = streefdoel 2010 nu al bereikt.

Tabel 12: LOGO-AANVRAGEN (cumulatief)								
Streefdoel cijfers 31/08/2010								
	MBV		dossier indienen		dossier indienen		dossier indienen	
			logo 1		logo 2		logo 3	
	basis	sec+hog	basis	sec+hog	basis	sec+hog	basis	sec+hog
ANT	443	191	286	110	110	42	44	17
LIM	431	151	286	110	110	42	44	17
OVL	443	191	286	110	110	42	44	17
VBR	440	138	286	110	110	42	44	17
WVL	443	191	286	110	110	42	44	17
BRU	145	43	94	34	36	14	14	6
totaal	2345	905	1524	584	586	224	234	91
Stand van zaken 01/10/2007								
	MBV		ingediende dossiers		ingediende dossiers		ingediende dossiers	
			logo 1		logo 2		logo 3	
	basis	sec+hog	basis	sec+hog	basis	sec+hog	basis	sec+hog
ANT	388	225	152	129	84	64	29	29
LIM	428	138	185	79	103	58	30	20
OVL	524	198	223	137	155	75	74	33
VBR	476	121	128	86	45	48	14	22
WVL	463	178	239	114	138	69	60	31
BRU	85	38	30	18	15	11	1	1
totaal	2364	898	957	563	540	325	208	136

5. Het logo

Het logo is een kwaliteitslabel dat aangeeft dat de school in een educatief proces stapt, systematisch acties organiseert en volgehouden inspanningen levert om zoveel mogelijk schoolleden voor milieuzorg te sensibiliseren. Scholen moeten minstens één jaar aan milieuzorg werken om een logo te kunnen halen.

Het logo is een drieluik. De school bepaalt zelf het tempo waarop ze de drie luiken wil behalen. Dat hoeft helemaal niet in drie jaar te gebeuren. De criteria om een eerste, tweede of derde logo te behalen zijn dezelfde, maar de eisen worden steeds hoger.

Een provinciale jury beoordeelt de aanvragen van logo 1 en logo 2. De gewestelijke logocommissie bevestigt die beslissingen.

De gewestelijke logocommissie beoordeelt de aanvragen van logo 3.

De criteria die de respectievelijke jury's hanteren zijn nauwkeurig uitgewerkt in indicatorenlijsten.

Basisonderwijs: zie “Toelichting voor het aanvragen van het MOS-logo basisonderwijs”

- betrokkenheid van de leerlingen
- een breed draagvlak
- integratie in de schoolcultuur

Secundair onderwijs: zie “MOS-leidraad secundair” en MOSKEI (MOS: Kwaliteit en Eigenheid), een zelfevaluatieprogramma.

- visie en planning
- betrokkenheid
- communicatie
- verankering
- milieuwinst en educatieve winst

5.1 Logoscholen in 2007

TABEL 13					
LOGOLAUREATEN JUNI 2007					
		logo 1	logo 2	logo 3	TOTAAL
basisonderwijs	Antwerpen	26	17	4	47
	Limburg	20	15	18	53
	Oost-Vl.	43	26	25	94
	Vl.-Brab.	24	16	7	47
	West-Vl.	25	14	14	53
	Brussel	5	6	0	11
	totaal	143	94	68	305
secundair	Antwerpen	12	4	4	20
	Limburg	6	6	2	14
	Oost-Vl.	10	10	2	22
	Vl.-Brab.	6	6	1	13
	West-Vl.	10	3	3	16
	Brussel	4	1	-	5
	totaal	48	30	12	90
hoger onderwijs	Antwerpen	1	-	-	1
	Limburg	1	-	1	2
	Oost-Vl.	-	-	-	-
	Vl.-Brab.	-	-	-	-
	West-Vl.	-	1	-	1
	Brussel	-	-	-	-
	totaal	2	1	1	4
sec. + hoger		50	31	13	94
TOTAAL		193	125	81	399

5.1.1 LOGOLAUREATEN in 2007 in de provincie Antwerpen

SECUNDAIR EN HOGER ONDERWIJS LOGO 1				
Onze-Lieve-Vrouwinstituut Pulhof	Grote Steenweg 489	2600	Berchem	1
KTA da Vinci	Monseigneur Cardijnlaan 1	2650	Edegem	1
Sint-Ritacollege	Pierstraat 1	2550	Kontich	1
Sint-Ursula-Instituut	Kannunik Davidlaan 15	2500	Lier	1
Sint-Gummaruscollege	Kanunnik Davidlaan 10	2500	Lier	1
Sint-Ursulalyceum	Kannunik Davidlaan 15	2500	Lier	1
Berthoutinstituut-Klein Seminarie	Bleekstraat 3-5	2800	Mechelen	1
Stella Marisinstituut	Stella Marisstraat 2	2170	Merksem	1
Koninklijk Atheneum	Chrysantenlaan 10	2400	Mol	1
Middenschool van het Gemeenschapsonderwijs	Chrysantenlaan 10	2400	Mol	1
Sint-Cordula Instituut	Wilgendaalstraat 7	2900	Schoten	1
KHK Departement Gezondheidszorg				
Sint-Elisabeth Turnhout (HIVSET)	Herentalsstraat 70	2300	Turnhout	1
KA Vaartland	Eduard Anseelestraat	2830	Willebroek	1
SECUNDAIR EN HOGER ONDERWIJS LOGO 2				
Sint-Gabriëlcollege	Lange Kroonstraat 72	2530	Boechout	2
CDO-PTS	T. Van Ryswycklaan 2	2850	Boom	2
Koninklijk Technisch Atheneum	Leenhofstraat 33	2400	Mol	2
HIVSET SO	Graatakker 4	2300	Turnhout	2
SECUNDAIR EN HOGER ONDERWIJS LOGO 3				
Instituut Maris Stella-Sint-Agnes	Turnhoutsebaan 226	2140	Borgerhout	3
Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie	Kardinaal Cardijnplein 11	2880	Bornem	3
Sint-Michielscollege	Papenaardekenstraat 53	2900	Schoten	3
Sint-Pietersinstituut	Jubileumlaan 1	2300	Turnhout	3
BASISONDERWIJS LOGO 1				
Basisschool Sint-Maria	Sint-Willibrordusstraat 39	2060	Antwerpen	1
Sted. Basisschool 42 - Groene Gezonde School	Kruisboogstraat 49	2030	Antwerpen	1
Stedelijke Kleuterschool De Krekel	Provinciestraat 110	2018	Antwerpen	1
Benoth Jeruzalem	Van Immerseelstraat 27-33	2018	Antwerpen	1
BSGO 'KLIM OP'	Schoolstraat 10	2820	Bonheiden	1
GIBO Centrum - GIBO Heiken	Het Heiken 47	2930	Brasschaat	1
GLS De Sleutelbloem	Schoolplein 2	2960	Brecht	1
GVBS Weg-Wijzer	Hannekestraat 22	2480	Dessel	1
BSGO Erasmus	Hofstraat 14	2910	Essen	1
Kleuterschool Regina Pacis - Hove centrum	Boechoutsesteenweg 87	2540	Hove	1
BSGO Erasmus - De Luchtballon	Canadezenlaan 7	2920	Kalmthout	1
BSGO Erasmus 't Ganzenbord	Ganzendries 14	2920	Kalmthout	1
BSGO Erasmus 't Kabouterke	Ijzerenwegstraat 65	2920	Kalmthout	1
Openlucht - Natuurschool Hoeven	Hoeven 10	2460	Kasterlee	1
GBS Niel	Schuttershofstraat 50	2845	Niel	1
GBS Niel	Veldstraat 1	2845	Niel	1
Gemeenschapsschool 't Kasteeltje	Molenstraat 7	2870	Puurs	1
Gemeentelijke Basisschool Schelle	Provinciale Steenweg 100	2627	Schelle	1
Basisschool Sint-Eduardus	A. Van Dijkckstraat 20 A	2900	Schoten	1
Burgemeester Marnixschool	Amerlolaan 53	2900	Schoten	1
BSGO De Stappe	Geelvinckstraat 15	2940	Stabroek	1
GB Voortkapel De Bezige Bijtjes	Stijn Streuvelsstraat 11	2260	Westerlo	1

GBS Heultje	Schoolstraat 1	2260	Westerlo	1
GBS Heultje	Gravin de Merodestraat 17	2260	Westerlo	1
BSGO HIMO	L. Mommaertsstraat 10	2830	Willebroek	1
Leefschool "'t Zandhofje"	Liersebaan 51	2240	Zandhoven	1
BASISONDERWIJS LOGO 2				
Basisschool Sint-Clara	Kloosterbaan 1	2370	Arendonk	2
GBS De Bosmier	Streekweg 11	2490	Balen	2
Sint-Bernardusschool	St-Amandsesteenweg 256	2880	Bornem	2
VB Sin-Hubertus	Aardseweg 6A	2440	Geel	2
VB Sint-Hubertus	Aardseweg 2	2440	Geel	2
Gemeentelijke Basisschool Klim-Op	Bovenpad 7	2280	Grobbendonk	2
VBS – Hemiksem	Heiligstraat 6	2620	Hemiksem	2
VBS – Hemiksem	Lindelei 203	2620	Hemiksem	2
Vrije Basisschool De Puzzel	Krugerstraat 103	2660	Hoboken	2
VKS De Toverdoos	Grote Baan 118	2235	Hulshout	2
Basisschool Sint-Jozef Coloma	Colomalaan 3	2800	Mechelen	2
Basisschool Sint-Jozef Coloma	Vredestraat 40	2800	Mechelen	2
Basisschool GO 'De Brug'	Brugstraat 83	2960	Sint-Job-in-'t-Goor	2
Leefschool "De Regenboog"	Hertoginstraat 124	2300	Turnhout	2
VBS Oosterwijk	Emiel Stalmanslaan 2	2260	Westerlo	2
Vrije Basisschool - Het Rietje	Boerenkrijglaan 27	2260	Westerlo	2
Vrije Basisschool - Het Rietje	de Merodedreef 116	2260	Westerlo	2
BASISONDERWIJS LOGO 3				
Ges. Vrije Lagere en Kleuterschool Mariagaarde	Griffier Schobbenslaan 45	2140	Borgerhout	3
VLS De Luchtballon	Schoetersstraat 22	2270	Herenthout	3
Wijkschool Don Bosco Elshout, basisschool Bloemendaal & Elshout	Fortbaan 79	2900	Schoten	3
KS 't Scholeke	Helpt Elkanderstraat 35	2990	Wuustwezel	3

5.1.2 LOGOLAUREATEN in 2007 in de provincie Limburg

SECUNDAIR EN HOGER ONDERWIJS LOGO 1				
Provinciale Secundaire School	Stationsstraat 36	3590	Diepenbeek	1
Lucerna College	Woudstraat 25	3600	Genk	1
Technisch Instituut Sint-Lodewijk	Mosselerlaan 110	3600	Genk	1
XIOS Hogeschool	Vildersstraat 5	3500	Hasselt	1
Sint-Pauluscollege	Herebaan-West 41	3530	Houthalen-Helchteren	1
WICO Campus Sint-Maria	Stationsstraat 74	3910	Neerpelt	1
Instituut Mariaburcht - Sec. Ond.	Hasseltsedreef 115	3512	Stevoort	1
SECUNDAIR EN HOGER ONDERWIJS LOGO 2				
Biotechnicum	Kaulillerweg 3	3950	Bocholt	2
BuSO De Wissel	Arbeidsstraat 66	3600	Genk	2
Sint-Jan Berchmanscollege	Collegelaan 1	3600	Genk	2
Koninklijk Atheneum 1 Hasselt	Capucienenstraat 28	3500	Hasselt	2
Koninklijk Atheneum Alicebourg	Koning Albertlaan 58	3620	Lanaken	2
PIBO	Sint-Truidersteenweg 323	3700	Tongeren	2
SECUNDAIR EN HOGER ONDERWIJS LOGO 3				
KHLim dep. LER	Agoralaan gebouw B bus 4	3590	Diepenbeek	3
Sint-Franciscuscollege campus Heusden	Brugstraat 14	3550	Heusden-Zolder	3
Campus Mercurius Lommel MS + KA	Mudakkers 25	3920	Lommel	3
BASISONDERWIJS LOGO 1				
BSGO De Duizendpoot	Kerkplein 3	3665	As	1
BSGO De Reipad	Weg naar As 199	3600	Genk	1
BSGO De Reipad Gelieren	Oude Hofstraat 7	3600	Genk	1
VBS St.- Martinusschool	Pater Valentinuslaan 36	3500	Hasselt	1
Vrije Lagere school Mozaïek	Kiewitstraat 101	3500	Hasselt	1
BSGO Freinetschool De Toverfluit	Alfons Jeurissenstraat 46	3500	Hasselt	1
Stedelijke Basisschool Kermt	Dierstersteenweg 165	3500	Hasselt	1
VBS Stevoort	Kolmenstraat 7	3500	Hasselt	1
BSGO In de Engelse Hof	Koning Albertlaan 58	3620	Lanaken	1
VBS Domino Meldert	Schoolstraat 2	3560	Lummen	1
VBS Domino Genenbos	Genenbosstraat 82	3560	Lummen	1
BSGO De windmolen	Windmolenstraat 9	3560	Lummen	1
BSGO De Springplank	Scholtisplein 21	3680	Maaseik	1
Gesub. Vrije Basisschool	Dreef 149	3660	Maasmechelen	1
Gesub. Vrije Basisschool	Ganzenpoelstraat 1A	3660	Maasmechelen	1
Lagere school vh Gemeenschapsonderwijs	Heikampstraat 37	3660	Maasmechelen	1
BSGO Aan den Bogaerd	Noordervest 33	3990	Peer	1
Gemeentelijke Basisschool De Klinker	Klein-Lafeltstraat 2	3770	Riemst	1
VBS 't Vlindertje Velm	Halingenstraat 49	3800	Sint-Truiden	1
BSGO Freinetschool De Mijlpaal	Ambiorixstraat 51	3700	Tongeren	1
BASISONDERWIJS LOGO 2				
VBS 't Laantje	St.-Aldegondislaan 2	3570	Alken	2
VBS Beukenbroekje Rosmeer	Kerkstraat 39	3740	Bilzen	2
BSGO De Regent	Nielstraat 1A	3890	Gingelom	2
Gemeentelijke Basisschool Op Dreef Zelem	Dorpsstraat 39	3545	Halen	2
BSGO De Schans	Schansstraat 137	3550	Heusden-Zolder	2
BSGO De Luchtballon	Kortstraat 19	3550	Heusden-Zolder	2
VBS Aan de basis	Maastrichterweg 261	3620	Lanaken	2

Gesub. Vrije Kleuterschool	Kapelweg 36	3680	Maaseik	2
Gesub. Vrije Kleuterschool	Burg. Philipslaan 15	3680	Maaseik	2
Gesub. Vrije Kleuterschool	Oude Ophoverbaan 93	3680	Maaseik	2
VBS 't Nieverke	Kerkstraat 126	3850	Nieuwerkerken	2
Autonome Gemeentelijke Kleuterschool Binderveld	Molenstraat 8	3850	Nieuwerkerken	2
Gemeentelijke Basisschool De Driesprong Millen	Trillestraat 10	3770	Riemst	2
VBS Sint-Ritaschool Gorsem	Gorsemweg 59	3800	Sint-Truiden	2
Stedelijke Basisschool Tumuli	Kerkstraat 3	3700	Tongeren	2
BASISONDERWIJS LOGO 3				
Stedelijke Basisschool	Vossenhoek 10	3580	Beringen	3
BSGO Het Ateljeeke	Hospitaalstraat 91	3580	Beringen	3
BSGO De Brug	Brugstraat 22	3950	Bocholt	3
Basisschool Don Bosco	Schoolstraat 58	3960	Bree	3
V.G. Basisschool 'Broederschool'	Schabartstraat 10	3600	Genk	3
Gemeentelijke Basisschool De Groeihoog Jeuk	Houtstraat 117	3890	Gingelom	3
VBS Halen	Generaal de Wittestraat 29	3545	Halen	3
VBS BuBaO De Berk	Kloosterbeekstraat 7	3500	Hasselt	3
VBS 't Leer-rijk Schakkebroek	Schoolstraat 16	3540	Herk-de-Stad	3
BS Kla4tje	Mudakkers 25	3920	Lommel	3
GVB De Griffel	Marie-Joséestraat 4	3660	Maasmechelen	3
GV Basisschool 'Klim-op' Plockroy	Plockroy 67	3670	Meeuwen-Gruitrode	3
GV Basisschool 'Klim-op' Centrum	Kloosterstraat 9	3670	Meeuwen-Gruitrode	3
GV Basisschool 'Klim-op' Berenheide	Eikenstraat 4	3670	Meeuwen-Gruitrode	3
Gesub. Vrije Lagere School 'Klim-op'	Kloosterstraat 9A	3670	Meeuwen-Gruitrode	3
Gesub. Vrije Lagere School 'Klim-op'	Kloosterstraat 4	3670	Meeuwen-Gruitrode	3
GVB Wijchmaal	Tichelovenstraat 2	3990	Peer	3
BSGO Merlijn	Sacramentstraat 70	3700	Tongeren	3

5.1.3 LOGOLAUREATEN in 2007 in de provincie Oost-Vlaanderen

SECUNDAIR EN HOGER ONDERWIJS LOGO 1				
Syntra Gent - Centrum voor Deeltijds Onderwijs	Autoweg Zuid 3	9051	Afsnee	1
Sint-Hendriks- en Zusters Maricoleninstituut	Guido Gezellelaan 105	9800	Deinze	1
VTI Dendermonde	E. Van Winckellaan 6	9200	Dendermonde	1
Sint-Vincentiusinstituut	Kerkstraat 97	9200	Dendermonde	1
Hoger Technisch Instituut Sint-Antonius	Holstraat 66	9000	Gent	1
Toren Van Babel	Bargiekaai 1	9000	Gent	1
Koninklijk Atheneum	Fortstraat 47	9700	Oudenaarde	1
SBSO Baken	Bellestraat 89	9100	Sint-Niklaas	1
Technisch Berkenboom-Instituut	Kalkstraat 26	9100	Sint-Niklaas	1
Humaniora Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie	Plezantstraat 135	9100	Sint-Niklaas	1
SECUNDAIR EN HOGER ONDERWIJS LOGO 2				
KTA Handelsschool	Keizersplein 19	9300	Aalst	2
Gemeentelijk Technisch Instituut	Europalaan 1	9120	Beveren	2
Provinciaal Technisch Instituut	Roze 131	9900	Eeklo	2
Provinciale Middenschool	Roze 131	9900	Eeklo	2
Buitengewoon Secundair Onderwijs "Binnenhof"	Peperstraat 27	9000	Gent	2
Middenschool 2 Gent	Kortrijksesteenweg 32	9000	Gent	2
Instituut Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen	Nieuwstraat 75	9100	Sint-Niklaas	2
Koninklijk Atheneum	Parklaan 89	9100	Sint-Niklaas	2
Onze-Lieve-Vrouwcollege campus Grotenberge	Parkstraat 2	9620	Zottegem	2
Provinciaal Technisch Instituut	S. van Beierenlaan 35	9620	Zottegem	2
SECUNDAIR EN HOGER ONDERWIJS LOGO 3				
Sint-Paulusinstituut	Burgemeester Matthijsstraat 5	9550	Herzele	3
Onze-Lieve-Vrouw-Presentatie 2	Sterrestraat 18	9160	Lokeren	3
BASISONDERWIJS LOGO 1				
GBS De Vlindertuin	Provincieweg 86	9552	Borsbeke	1
Gemeentelijke Basisschool De Pinte	Polderbos 1	9840	De Pinte	1
Gemeentelijke Basisschool Eke	Steenweg 132	9810	Eke	1
Vrije Basisschool O.L.V.-Termuren	Termurenlaan 16	9320	Erembodegem	1
Vrije Basisschool O.L.V.-Termuren vest. Van Asschelaan	Dom Modest Van Asschelaan 22	9320	Erembodegem	1
Gemeentelijke Basisschool	Kapellestraat 73	9940	Evergem	1
Gemeentelijke Basisschool Belzele	Oosteindestraat 69	9940	Evergem	1
Gemeentelijke Basisschool Wippelgem	Droogte 208	9940	Evergem	1
Gemeentelijke Basisschool De Vierklaver	Baaigemstraat 26	9890	Gavere	1
Bollekenskindertuin	Jubileumlaan 215D	9000	Gent	1
Freinetschool De Harp	Bagattenstraat 155	9000	Gent	1
Freinetschool De Vlieger	Dendermondsesteenweg 53	9000	Gent	1
Kindertuin Ter Leie	Gordunakaai 58	9000	Gent	1
Leefschool: De Oogappel	Bisdomkaai 1	9000	Gent	1
Montessorischool Klimop	Theresianenstraat 34	9000	Gent	1
Sint-Bavo	Apostelhuizen 2	9000	Gent	1

BSGO Centrum	Buizemontstraat 70	9500	Geraardsbergen	1
Onze-Lieve-Vrouwbasisschool	Ardense Jagerstraat 6	9800	Gottem	1
BS De Zilverberk	Ninovestraat 27	9450	Haaltert	1
GBS De Kersentuin	Tuinwijkstraat 2	9550	Herzele	1
GBS De Perreparel	Perrestraat 20	9550	Hillegem	1
Sint-Franciscus Basisschool	Kloosterstraat 40	9910	Knesselare	1
Sint-Franciscus Basisschool	Kloosterstraat 79	9910	Knesselare	1
BSGO De Groene Vijver	Meirveld 13	9340	Lede	1
BSGO De Groene Vijver vest. De Saedeleerstraat	Broeder de Saedeleerstraat 82	9340	Lede	1
Basisschool Mevr. Courtmans	Mevrouw Courtmanslaan 80	9990	Maldegem	1
Basisschool vh Gemeenschapsond. Wijksschool Kleit	Kleitkalseide 81	9990	Maldegem	1
Basisschool vh Gemeenschapsonderwijs Wijksschool Mottedreef	Mottedreef 2	9990	Maldegem	1
Vrije Basisschool Kleitkalseide	Kleitkalseide 107	9990	Maldegem	1
Basisonderwijs De Brug	Trekweg 1	9030	Mariakerke	1
G.B.S. De Vlinderdreef	Drongendreef 1	9180	Moerbeke-Waas	1
Gemeentelijke Basisschool Nazareth	Drapstraat 78	9810	Nazareth	1
Leefschool Klavertje Vier	Biebuyckstraat 1	9850	Nevele	1
BSGO De Vogelzang	Goedlevenstraat 78	9041	Oostakker	1
Freinetschool De Vier Tuinen	Nederenamestraat 30	9700	Oudenaarde	1
Sint-Janscollege basisschool Heiveld	Heiveldstraat 127a	9040	Sint-Amandsberg	1
Basisschool De Bijenkorf	Koning Albertstraat 45	9200	Sint-Gillis-Dendermonde	1
GBS 't Essenhofje	Populierenstraat 10	9550	Sint-Lievens-Esse	1
Sint-Lievensinstituut	Marktplaats 13	9520	Sint-Lievens-Houtem	1
De Zonnepit	Cauwenstraat 9	9120	Vrasene	1
Vrije Basisschool Welle	Kerkstraat 55	9473	Welle	1
Vrije Basisschool Wieze	Kloosterstraat 1	9280	Wieze	1
Vrije Basisschool Huivelde - De Vlinderboom	Huivelde 211A	9240	Zelee	1
BASISONDERWIJS LOGO 2				
Vrije Basisschool Aspelare	Plekkeersstraat 4	9404	Aspelare	2
Gemeentelijke Basisschool Baasrode	Molenberg 9	9200	Baasrode	2
Gemeentelijke Basisschool Baasrode Kloosterstraat	Kloosterstraat 25	9200	Baasrode	2
Vrije Basisschool afdeling Klim-Op	Kerkkouterstraat 58	9520	Bavegem	2
Basisschool Sint-Martinus	Leon Labytstraat 41	9120	Beveren-Waas	2
Kleuterschool Don Bosco	Eglantierlaan 1/1	9120	Beveren-Waas	2
Kleuterschool Sint-Jan	Kasteeldreef 209	9120	Beveren-Waas	2
Buitengewoon Lager Onderwijs Het Laar	Zuidlaan 34	9200	Dendermonde	2
Gemeentelijke Basisschool Destelbergen	Dendermondesteenweg 462	9070	Destelbergen	2
Basisschool Crombeen	Tentoonstellinglaan 4	9000	Gent	2
De Kleine Icarus	K. L. Ledeganckstraat 4	9000	Gent	2
kleuterschool De Tovertuin	Francisco Ferrerlaan 42	9000	Gent	2
Vrije Basisschool het Klaverblad	Zalmstraat 2	9000	Gent	2
Bubao Windekind	Kazernestraat 7	9160	Lokeren	2
Stedelijke Basisschool Spoele	Spoele 40	9160	Lokeren	2
Stedelijke Basisschool Nieuwkerken - De Droomballon	Gyselstraat 35	9100	Nieuwkerken-Waas	2

Sint-Catharina basisschool	Vleeshouwersstraat 2	9112	Sinaai-Waas	2
Sint-Catharinabasisschool afdeling 'Wijntje'	Wijnveld 253	9112	Sinaai-Waas	2
Vrije Basisschool Sint-Camillus	Oude Molenstraat 58	9100	Sint-Niklaas	2
GVB Mariavreugde	Vinkeslagstraat 2	9032	Wondelgem	2
Gemeentelijke Basisschool Zele	Bookmolenstraat 2	9240	Zele	2
Vrije Basisschool Heikant	Bosstraat 179	9240	Zele	2
Vrije Basisschool Kamershoek - De Vlinderboom	Kamershoek 117	9240	Zele	2
Vrije Basisschool 't Avermaatje - De Vlinderboom	Avermaat 135A	9240	Zele	2
Gemeentelijke Basisschool	Waalstraat 116	9870	Zulte	2
Sint-Vincentius	Hutsepotstraat 27	9052	Zwijnaarde	2
BASISONDERWIJS LOGO 3				
Basisschool De Beuk	Stationsstraat 128	9880	Aalter	3
Emmaüsinstituut Lagere School	Europalaan 2	9880	Aalter	3
Basisschool De Ritsheuvel (Berkenboom)	Kemzekestraat 20	9111	Belsele	3
Stedelijke Basisschool Gavertje Vier	Gavermolenstraat 83	9111	Belsele	3
PSBLO Claevervelt	Klaverveld 6	9255	Buggenhout	3
Gemeentelijke Basisschool Eksaarde	Dam 67	9160	Eksaarde	3
Vrije Basisschool Ertvelde	Eeklostraat 2	9940	Ertvelde	3
Freinetschool Het Trappenhuis	Lucas Munichstraat 29	9000	Gent	3
GVLBO Sint-Jozef	Ebergiste De Deynestraat 1	9000	Gent	3
Basisschool Gemeenschapsonderwijs 't Vlasbloempje'	Verbindingsstraat 24	9200	Grembergen	3
Vrije Basisschool Bengel	Martelarenlaan 1	9160	Lokeren	3
Vrije Basisschool Bengel Zelebaan	Zelebaan 9	9160	Lokeren	3
Gemeentelijke Basisschool Bergwegel	Bergwegel 6	9820	Merelbeke	3
Gemeentelijke Basisschool Maenhoutstraat	Burgemeester Maenhoutstraat 1	9820	Merelbeke	3
Gemeentelijke Basisschool Merelbeke	Kloosterstraat 19	9820	Merelbeke	3
Vrije Kleuterschool Meerhout	Wolfputstraat 108	9041	Oostakker	3
Kleuterschool Sint-Jozef	Vekenstraat 2	9255	Opdorp	3
Basisschool Glorieux	Sint-Pietersnieuwstraat 6	9600	Ronse	3
St. Pietersschool	Lorettestraat 190	9600	Ronse	3
Gemeentelijke Lagere School De Zandloper	Zandstraat 16	9170	Sint-Pauwels	3
Vrije Lagere School Hollebeek	Hollebeek 6	9140	Temse	3
Freinetschool De Kolibrie	Kerkstraat 14	9140	Tielrode	3
Vrije Basisschool Pius X	Rotstraat 4	9240	Zele	3
GBS De Krekel	Em. Caluslaan 9	9060	Zelzate	3
Gemeentelijke Basisschool De Bosrank	Kerkplein 24	9750	Zingem	3

5.1.4 LOGOLAUREATEN in 2007 in de provincie Vlaams-Brabant

SECUNDAIR EN HOGER ONDERWIJS LOGO 1				
Diocesane Middenschool	Mariendaalstraat 44	3290	Diest	1
Koninklijk Atheneum	August Demaeghtlaan 40	1500	Halle	1
Middenschool van het Gemeenschapsonderwijs	Tiensestraat 57	3400	Landen	1
Heilige Drievuldigheidscollege	Oude Markt 28	3000	Leuven	1
Koninklijk Technisch Atheneum	Kleemputtenstraat, 20	1770	Liedekerke	1
ZAVO	Hoogstraat 3	1930	Zaventem	1
SECUNDAIR EN HOGER ONDERWIJS LOGO 2				
Middenschool Don Bosco-instituut ASO	Stationsstraat 91	3150	Haacht	2
Gemeentelijk Instituut voor Technisch en Beroepsonderwijs	Molenstraat 2	3140	Keerbergen	2
Gemeentelijk Instituut voor Technisch Onderwijs	Heuvelstraat 59-65	3090	Overijse	2
Sint-Martinuscollege 3	Brusselsesteenweg 147	3090	Overijse	2
Montfortaans Seminarie	Aarschotsesteenweg 39	3110	Rotselaar	2
ZAVO	Groenstraat 13	1930	Zaventem	2
SECUNDAIR EN HOGER ONDERWIJS LOGO 3				
Don Bosco-instituut ASO	Stationsstraat 89	3150	Haacht	3
BASISONDERWIJS LOGO 1				
Vrije Basisschool Ascanusinstituut	Nieuwstraat 72	1730	Asse	1
Basisschool van het Gemeenschapsonderwijs De notelaar	Stationsstraat 81	3370	Boutersem	1
Gemeentelijke Basisschool	Watermolenstraat 75	1831	Diegem	1
Vrije Basisschool De Regenboog	Grote Steenweg 282	3350	Drieslinter	1
Freinetschool De Muze	Houtheide 25	3150	Haacht	1
Vrije Basisschool Don Bosco	Groenveldstraat 46	3001	Heverlee	1
Gemeentelijke Kleuterschool	Vaucampslaan 90	1654	Huizingen	1
Gemeentelijke Basisschool	Vaucampslaan 80	1654	Huizingen	1
Vrije Kleuterschool de Kiem	Rectorijstraat 2	3470	Kortenaken	1
Freinetschool De Zevensprong	Vital Decosterstraat 67	3000	Leuven	1
Gemeentelijke Basisschool Centrumschool	Stationsstraat 58	1840	Londerzeel	1
Gemeentelijke Basisschool Blokbos	Beerselsestraat 2	1651	Lot	1
Vrije Basisschool Sint-Maartensschool	Limbosweg 13	1860	Meise	1
Vrije Basisschool De Bolster	Dorpstraat 48	3040	Neerijse	1
Vrije Basisschool De Regenboog	Grote Steenweg 62	3350	Neerlinter	1
Vrije Basisschool Sint-Jozefsschool	Duisburgsesteenweg 134	3090	Overijse	1
Vrije Basisschool Sint-Cajetan	De Ribaucourtplein 7	1820	Perk	1
Vrije Basisschool de Knipoog	Ketelstraat 27A	3454	Rummen	1
Vrije Basisschool Sint-Jozefsschool	Houwaartstraat 305	3270	Schoonderboken	1
Vrije Basisschool 't Klavertje vier	Sint-Martinusstraat 10	1700	Sint-Martens- Bodegem	1
Vrije Basisschool Sint-Cajetan	Tervuursesteenweg 176	1820	Steenokkerzeel	1
Gemeentelijke Basisschool 't Villegastje	V. De Clercampstraat 85	1853	Strombeek-Bever	1
Gemeentelijke Basisschool	Moorselstraat 252	3080	Tervuren	1
Gemeentelijke Basisschool De Kastanjelaar	Perksestraat 125	1800	Vilvoorde	1

BASISONDERWIJS LOGO 2				
Vrije Basisschool Ourodenberg	Kerkstraat 27	3200	Aarschot	2
Gemeentelijke Basisschool	Prof. Scarpélaan 47	3130	Betekom	2
Gemeentelijke Basisschool	Schoolstraat 2	1570	Galmaarden	2
Vrije Basisschool Te Velde	Hogenstraat 67	3450	Geetbets	2
Basisschool van het Gemeenschapsonderwijs	Vlieghavenlaan 18	3140	Keerbergen	2
Stedelijke Basisschool De Klim-op	Arthur Puesstraat 46a	1502	Lembeek	2
Basisschool van het Gemeenschapsonderwijs Pee en Nel	JB Van Monsstraat 6-8	3000	Leuven	2
Basisschool van het Gemeenschapsonderwijs De Bij	Kleemputtenstraat 16	1770	Liedekerke	2
Vrije Basisschool Sint- Martinusbasischool	Dorpsstraat 18	3210	Lubbeek	2
Vrije lagere school Ter Dreef	Gasthuisstraat 21	1785	Merchtem	2
Gemeentelijke Lagere School voor Buitengewoon Onderwijs Heiveld	Heiveld 63	1745	Opwijk	2
Basisschool van het Gemeenschapsonderwijs 't Prieeltje	Frans Halsdreef 2	3090	Overijse	2
Basisschool van het Gemeenschapsonderwijs 't Kasteeltje	Stafh. Braffortlaan 6	3090	Overijse	2
Vrije Basisschool De Klinker	Torenstraat 62	3110	Rotselaar	2
Vrije Basisschool Onze School	Veerlestraat 7	3201	Wolfsdonk	2
Gemeentelijke Basisschool De Regenboog	Noorderlaan 6	1731	Zellik	2
BASISONDERWIJS LOGO 3				
Vrije Basisschool 't Sijbke	Pastoor Pitetlaan 26	3130	Betekom	3
Vrije Basisschool De Bloesem	Stationstraat 53	1540	Herne	3
Vrije Basisschool De Bloesem	Kapellestraat 18	1540	Herne	3
Vrije Basisschool Houwaart	Haldertstraat 13	3390	Houwaart	3
Gemeentelijke Basisschool Lozen Hoek	Nieuwstraat 100	3140	Keerbergen	3
Vrije Basisschool De Bloesem	Driekapellenstraat 2	1541	Sint-Pieters- Kapelle	3
Basisschool van het Gemeenschapsonderwijs De Cocon	Veldonkstraat 10	3120	Tremelo	3

5.1.5 LOGOLAUREATEN in 2007 in de provincie West-Vlaanderen

SECUNDAIR ONDERWIJS LOGO 1				
Sint- Lutgart middenschool	Rollebaanstraat 10	8730	Beernem	1
Hotelschool Spermalie	Snaggaardstraat 15	8000	Brugge	1
BuSO Spermalie	Potterierei 46	8000	Brugge	1
Immaculata-Instituut	Koningin Astridlaan 4	8200	Brugge Sint-Michiels	1
PTI	Graaf Karel de Goedelaan 7	8500	Kortrijk	1
Sint-Pauluscollege	Caesar Gezellestraat 7	8560	Moorsele	1
De Rozenkrans	Albert-I-laan 54	8670	Oostduinkerke	1
Mercator MIGO	Mercatorlaan 15	8400	Oostende	1
BuSO Sterrebos	Bornstraat 52	8800	Rumbeke	1
Sint-Pauluscollege SPW1	Deken Jonckheerestraat 16B	8560	Wevelgem	1
SECUNDAIR ONDERWIJS LOGO 2				
Sint-Andreasinstituut	Garenmarkt 8	8000	Brugge	2
Mariawende-Blydhove	Boogschutterslaan 25	8310	Brugge St-Kruis	2
Middenscholen Sint Rembert (1, 2 en 3)	Bruggestraat 23	8820	Torhout	2
Katho RENO	Sint-Jozefstraat 1	8820	Torhout	2
SECUNDAIR ONDERWIJS LOGO 3				
TI H Familie	Oude Zak 38	8000	Brugge	3
Barnum-KS	Stokerijstraat 9	8800	Roeselare	3
Barnum	Stokerijstraat 9	8800	Roeselare	3
BASISONDERWIJS LOGO 1				
OLVA De Touwladder	Collegestraat 24 bis	8310	Assebroek	1
Vrije Basisschool Beveren-Leie	Koning Albertstraat 31	8791	Beveren-Leie	1
MPIGO Eernegem	J.Boedtslaan 14	8480	Eernegem	1
VBS De Graankorrel	Beselarestaat 33	8940	Geluwe	1
BuBaO De Brug	Rekollettenstraat 48	8500	Kortrijk	1
VBS De Kastanje afd. Krombeke	Waaenburgseweg 82	8972	Krombeke	1
VBS Lo	Zuidstraat 1A	8647	Lo	1
GBS Oogappel - Lo-Reninge	Ooststraat 58	8647	Lo	1
VBS Sint-Antonius	Sint-Antoniusstraat 3	8760	Meulebeke	1
VBS Nieuwkapelle	Groignestraat 8	8600	Nieuwkerke	1
GBS Pollinkhove	Vaartstraat 9	8647	Pollinkhove	1
VBS De Kastanje 1	Alexisplein 15	8972	Proven	1
VBS Reninge	Ieperstraat 7a	8647	Reninge	1
VBS St. Lodewijkscollege-Koude Keuken	Koude Keukenstraat 10	8200	Sint-Andries	1
VBS De Zonnetuin - St. Kruis	Beeweg 32	8310	Sint-Kruis	1
VBS De Zonnetuin afd. Male St. Kruis	Raadsherenlaan 42	8310	Sint-Kruis	1
BuBaO De Vlinder Tielt	Oude Pittemstraat 3	8700	Tielt	1
VBS Heilig Hart Tielt	Mgr. Van Hovestraat 6	8700	Tielt	1
VBS Sint-Michiels Tielt	Ontvangerstraat 7	8700	Tielt	1
BSGO De Horizon 1	Hellestraat 15	8940	Wervik	1
BSGO De Horiz afd. Speldenstraat	Speldenstraat 72	8940	Wervik	1
VBS Wielsbeke	Baron Vander Bruggenlaan 19	8710	Wielsbeke	1
VBS Wielsbeke	Molenstraat 67	8710	Wielsbeke	1
VBS Dorp Zedelgem	Groenestraat 29	8210	Zedelgem	1
VBS Kerkplein Zedelgem	Kerkplein 4	8210	Zedelgem	1

BASISONDERWIJS LOGO 2				
VBS De Wingerd 2	Bavikhovedorp 16	8531	Bavikhove	2
GBS 't Veld	Tietseweg 66	8720	Dentergem	2
GBS Kameleon	Tientjesstraat 2	8530	Harelbeke	2
VBS 't Groene Poortje	Groeningestraat 11	8572	Kaster	2
Gemeentelijke Centrumschool	Gasthuisstraat 30	8520	Kuurne	2
Onafhankelijke Freinetschool Klimop	Fabiolalaan 2	8020	Oostkamp	2
VBS Pittem-Egem	Molenakker 97	8740	Pittem	2
Freinetschool De Torteltuyn	Rekhof 21	8970	Poperinge	2
MPIGO Sterrebos	Bornstraat 52	8800	Rumbeke	2
BSGO De Regenboog St. Pieters	K.Ledegancckstraat 3	8000	Sint-Pieters	2
Stedelijke Basisschool Zuid	Henri Deprezstraat 91	8530	Stasegem	2
BuBaO De Zonnburcht	Sint-Jozefstraat 3	8790	Waregem	2
SVBS St. Lutgardis-De Jager	Gentse Heerweg 12	8790	Waregem	2
VBS Onze Ark Woesten	Woestendorp 4	8640	Woesten	2
BASISONDERWIJS LOGO 3				
VBS Sint-Augustinus	Stasegendorp 32	8530	Harelbeke	3
School met de Bijbel De Ark	Bruyningstraat 56A	8510	Marke	3
VBS Moorslede	Stationsstraat 49	8890	Moorslede	3
OLVO Aartshertoginnestraat	Aarshertoginnestraat 38	8400	Oostende	3
GBS E.Vangelabbeke	August Vermeulenstraat 71	8400	Oostende	3
GBS De Zonnbloem	Ieperstraat 35	8400	Oostende	3
BSGO Koning Boudewijnschool Oostkamp	Maréchalstraat 30	8020	Oostkamp	3
VBS Sint-Theresia	Rollegemkerkstraat 53	8510	Rollegem	3
GBS Duizend+poot	Remi Baertlaan 2	8793	St. Eloois-Vijve	3
VBS Nieuwstad	Brugsesteenweg 77	8630	Veurne	3
OLVA Vivenkapelle	Bradericplein 16A	8340	Vivenkapelle	3
GBS 't Klavertje	Brugsesteenweg 2	8420	Wenduine	3
BSGO De Startbaan	Veldstraat 17	8560	Wevelgem	3
BSGO De Glimlach Zedelgem	St.Elooistraat 2	8210	Zedelgem	3

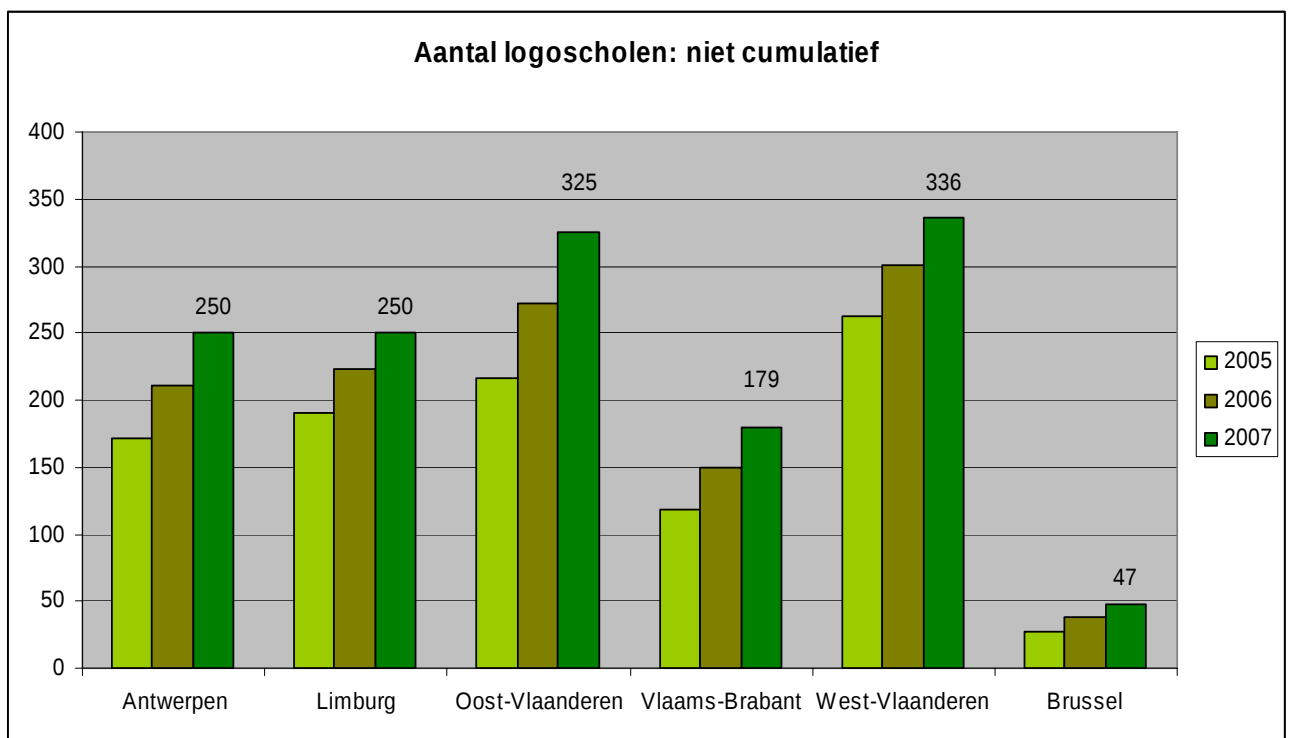
5.1.6 LOGOLAUREATEN in 2007 in het Brusselse hoofdstedelijke gewest

SECUNDAIR EN HOGER ONDERWIJS LOGO 1				
Koninklijk Atheneum Anderlecht	Sint-Guidostraat 73	1070	Anderlecht	1
Sint Anneessens-Funck	Groot Eiland 39	1000	Brussel	1
Maria Assumpta Lyceum	Stalkruidlaan 1	1020	Laken	1
St.-Jozefscollege	Woluwelaan 20	1150	St.- Pieters- Woluwe	1
SECUNDAIR EN HOGER ONDERWIJS LOGO 2				
Koninklijk Technisch Atheneum Jette	L. Theodorstraat 80	1090	Jette	2
BASISONDERWIJS LOGO 1				
BSGO 't Regenboogje	Capiaumontstraat 73	1040	Etterbeek	1
GB Van den Borne	Dansettestraat 30	1090	Jette	1
BS St.-Pieterscollege	Leon Theodorstraat 167	1090	Jette	1
VBS St.-Michielsschool	Leopold I straat 362	1090	Jette	1
GB Windroos	Kortrijkstraat 52	1080	St.-Jans- Molenbeek	1
BASISONDERWIJS LOGO 2				
BS De Ladder (Buitengewoon onderwijs)	Itterbeekselaan 226	1070	Anderlecht	2
VBS St.-Jozef	Dekosterstraat 38	1140	Evere	2
BSGO Gouden Regen	Fr. Vervaeckstraat 47	1083	Ganshoren	2
VBS Boodschapinstituut	Vandenbusschestraat 36	1030	Schaarbeek	2
VB St.-Jozef	A. Dumontlaan 1	1200	St.-Lambrechts- Woluwe	2
GBS Stokkel	H. Vandermaelenstraat 61	1150	St.-Pieters- Woluwe	2

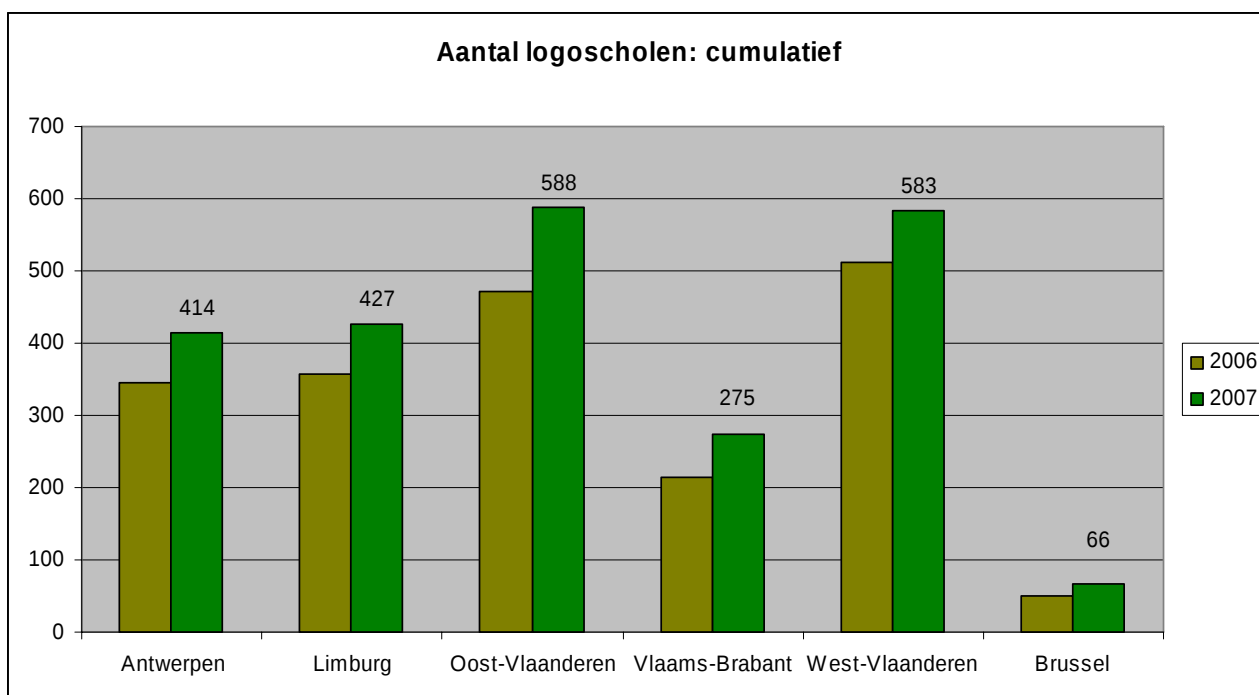
5.2 Logoscholen 1998 - 2007

TABEL 14									
Logoscholen 1998-2007									
		niet cumulatief				cumulatief			
		logo1	logo2	logo3	totaal	logo1	logo2	logo3	totaal
basisonderwijs	ANT	74	48	27	149	149	75	27	251
	LIM	93	62	27	182	182	89	27	298
	OVL	95	60	67	222	222	127	67	416
	VBR	71	26	12	109	109	38	12	159
	WVL	113	84	42	239	239	126	42	407
	BRU	17	11	1	29	29	12	1	42
	totaal	463	291	176	930	930	467	176	1573
secundair onderwijs	ANT	55	24	19	98	98	43	19	160
	LIM	20	29	15	64	64	44	15	123
	OVL	52	33	18	103	103	51	18	172
	VBR	38	15	14	67	67	29	14	110
	WVL	44	25	26	95	95	51	26	172
	BRU	13	4	1	18	18	5	1	24
	totaal	222	130	93	445	445	223	93	761
hoger onderwijs	ANT	3	-	-	3	3	-	-	3
	LIM	3	-	1	4	4	1	1	6
	OVL	-	-	-	-	-	-	-	-
	VBR	1	1	1	3	3	2	1	6
	WVL	-	2	-	2	2	2	-	4
	BRU		-	-	-	-	-	-	-
	totaal	7	3	2	12	12	5	2	19
		692	424	271	1387	1387	695	271	2353

Tabel 15			
Aantal logoscholen: niet cumulatief			
	2005	2006	2007
Antwerpen	171	211	250
Limburg	190	223	250
Oost-Vlaanderen	217	272	325
Vlaams-Brabant	118	149	179
West-Vlaanderen	262	301	336
Brussel	27	38	47
	985	1194	1387

Tabel 16		
Aantal logoscholen: cumulatief		
	2006	2007
Antwerpen	346	414
Limburg	358	427
Oost-Vlaanderen	472	588
Vlaams-Brabant	215	275
West-Vlaanderen	513	583
Brussel	50	66
	1954	2353

6. De groene vlag

MilieuZorg Op School stopt niet na drie logo's. MOS spoort scholen aan om de milieu-inspanningen vol te houden en zo de groene vlag van Eco-schools te behalen.

MOS is verantwoordelijk voor het Eco-schools programma van de FEE (Foundation for Environmental Education) voor Vlaanderen. Als 'national operator' reserveert MOS de groene vlag voor scholen die het *derde* logo hebben gekregen en bewijzen dat het milieuzorgproces in al zijn facetten en volgens de criteria voor een logo 3-school doorloopt.

De groene vlag wordt toegekend voor twee schooljaren.

Alle logo 3-scholen worden automatisch geregistreerd als Eco-school:

Tabel 17	
Aantal Eco-schools	
2006 – 2007	190
2007 - 2008	271

Dat zijn er op 01/10/2007: **271**.

Elke logo 3-school bepaalt zelf of en wanneer ze voor de groene vlag gaat.

- Een groene vlag school heeft aandacht voor netwerking in de regio, neemt een voortrekkersrol op in samenwerkingsverbanden met andere scholen of scholengemeenschap en neemt deel of werkt mee aan fora voor logo 3-scholen en nascholingen of studiedagen voor MOS-scholen.
- Een groene vlag school heeft een voorbeeldfunctie en treedt bewust naar buiten als een duurzame en milieuvriendelijke school.
- Een groene vlag school neemt binnen haar mogelijkheden deel aan een internationaal netwerk van milieuvriendelijke en duurzame scholen (bv. het Linking & Itinerary Project van Eco-schools).

In 2006 stelden 11 basisscholen en 14 secundaire scholen zich kandidaat om de groene vlag te veroveren. Op donderdag 29 maart 2007 besliste een jury, samengesteld uit leden van de begeleidingscommissie MOS, de Bond Beter Leefmilieu en een vertegenwoordiging van de MOS begeleidersploeg dat 21 scholen de groene vlag verdienen.

Op 8 mei 2007 reikten Dimitri Leue en Pieter Embrechts in het Hendrik Consciencegebouw in Brussel de *eerste groene vlaggen van Eco-schools* uit aan die 21 logo 3-scholen.

Tabel 18		
Groene vlag 2007 (190 Eco-schools)		
	kandidaten	laureaten
basis	11	10
secundair	14	11
	25	21

De laureaten:

Tabel 19			
Laureaten groene vlag 2007			
10 basisscholen			
De Lisblomme	Zeebruggelaan 41	8380	Lissewege
Basisschool Faluintjes	Leirekenstraat 11	9310	Moorsel
Basisschool De Kleine Prins	A. Debunnestraat 15-17	8930	Menen
De Linde	Stationsstraat 32	3840	Borgloon
De Boomgaard	Sint-Kristoffelstraat 125B	8310	Assebroek
Vrije Basisschool Pius X	Bredenakkerstraat 31	9070	Destelbergen
Vrije Basisschool Kerkham	Kerkham 1	9070	Destelbergen
Vrije Basissch. wijkschool Haenhout	Haenhoutstraat 171	9070	Destelbergen
Stedelijke Basisschool Tinnenhoek	Herbergstraat 28	9310	Moorsel
Gem. Basisschool Voorheide	De Brulen 2	2370	Arendonk
11 secundaire scholen			
Technisch Instituut Sint-Carolus	Hospitaalstraat 2	9100	Sint-Niklaas
Sint-Jozefsinstituut -Middenschool	Pastoor Pitetlaan 28	3130	Betekom
MSGO Geraardsbergen	Begijnhofkaai 10	9500	Geraardsbergen
Sint-Ludgardisschool	Maarschalk Gérardstraat 18	2000	Antwerpen
Vrij Technisch Instituut	Burgem. Geyskensstraat 11	3580	Beringen
SSBOGO De Richter	Richter 27	3600	Genk
Sint-Donatusinstituut -Bovenbouw	Marktstraat 1	1785	Merchtem
Gem. Technische Tuinbouwschool	Molenbaan 54	1785	Merchtem
Instituut Sancta Maria	Kardinaal Mercierstraat 10	3200	Aarschot
VIA Sint-Jozefsinstituut	Waaiberg 5-93	3300	Tienen
Sint- Jozefsinstituut	Stationsstraat 37	1740	Ternat

7. Educatief materiaal

Basis- en secundair onderwijs

- Affiche: 'Onze MOS-acties'
- Folder 'En na logo 3'
- Achtergrondinformatie en lestips Dikke-truiendag **(nieuw)** (1)

Basisonderwijs

- Handleiding MOS basisonderwijs
- Themabundel 'Afvalpreventie' **(nieuw: 2de herziene druk)** (2)
- Themabundel 'Energie'
- Themabundel 'Water'
- Themabundel 'Natuur op school'
- Themabundel 'Verkeer'
- Toelichting voor het aanvragen van het MOS-logo basisonderwijs
- Leidraad voor schakelbezoek met De Lijn en MOS-Poppelepees*
- MOS-folder 'Met MOS beresterk'
- Affiche 'Met MOS beresterk'

* Basisscholen kunnen gratis op schakelbezoek in het kader van hun MOS-activiteiten met de poppelepee.

Secundair onderwijs

- MOS-leidraad secundair **(nieuw)** (3)
- 'Een goede cocktail is het lekkerst': praktijkboek MOS-secundair
- Themapakket 'Energie' **(nieuw)** (4)
- Themapakket 'Afval en duurzame materialen' **(nieuw)** (5)
- Themapakket 'Mobiliteit' **(nieuw)** (6)
- ECOS - Energiecheck op school **(nieuw)** (7)
- MOSKEI – MOS: Kwaliteit en Eigenheid **(nieuw)** (8)
- MObi-liSt – inventarisatie van schoolmobiliteit (nieuw) (9)
- Afvalenquête **(nieuw)** (10)
- Laat ik me inpakken? **(nieuw)** (11)
- MOS-folder 'Zet je schrap'
- Achtergrondinformatie en lestips bij "Volle pot" **(nieuw)** (12)
- Affiche 'Zet je schrap'

(1) Achtergrondinformatie en leestips Dikke-truiendag

Dikke-truiendag is een ludiek initiatief met als bedoeling jongeren warm te maken om in actie te komen tegen de klimaatverandering. De acties op die ene dag zullen uiteraard het probleem niet oplossen, maar hopelijk zetten ze wel heel wat mensen aan het denken over meer structurele maatregelen. En die zijn ook op scholen mogelijk. De uiteindelijke bedoeling van Dikke-truiendag is dan ook om zoveel mogelijk leerlingen, leerkrachten, directies en ander schoolpersoneel te sensibiliseren om te zorgen voor een energiezuinige school. MOS ondersteunt scholen hierbij. Voor het basisonderwijs heeft MOS o.a. de ***themabundel "Energie"***, waarin de scholen aangezet worden om op een educatieve manier aan een energiezuinige school te werken. In het secundair onderwijs doen we dit met het ***themapakket "Energie op school"***.

Op 16 februari 2007 trokken zo'n 650.000 Vlamingen - of één Vlaming op tien - ondanks het warme weer, een dikke trui aan voor de derde editie van Dikke-truiendag. 1.600 Vlaamse en Brusselse scholen, 123 lokale besturen, 284 Vlaamse overheidsgebouwen en 685 bedrijven namen enthousiast deel.

MOS stimuleert scholen om de acties op Dikke-truiendag zoveel mogelijk educatief te omkaderen. MOS wil leerlingen sensibiliseren met betrekking tot klimaatverandering en dat lukt het beste als ze ook goed weten wat het probleem is, hoe het ontstaat en op welke manier we kunnen werken aan oplossingen. Daarom raadt MOS de scholen aan om op 16 februari niet enkel de verwarming een graadje lager te zetten of andere energiebesparende acties te ondernemen maar om ook in de klassen aan het thema te werken. Dat kan op de dag zelf, maar evenzeer ter voorbereiding van Dikke-truiendag in de dagen die eraan vooraf gaan. Dikke-truiendag wordt dan voor de hele school een mooie afsluiter van wat de leerlingen vooraf in de klas geleerd hebben over klimaatverandering.

MOS heeft het onderwerp grondig uitgewerkt onder de vorm van lesbladen die in principe gebruiksklaar zijn om te kopiëren voor de leerlingen. De achtergrondinformatie en oefeningen zijn uitgewerkt op verschillende niveaus: voor de verschillende graden van het basisonderwijs en secundair onderwijs.

MOS reikt de leerkrachten in de handleiding suggesties aan. Er wordt ook verwezen naar nog meer informatie om de bundel desgewenst aan te passen op maat van de eigen leerlingen of lesdoelstellingen. Ook vindt de leerkracht er de oplossingen terug van een aantal oefeningen of bijkomende informatie om samen met de leerlingen de leerstof voldoende diepgang te geven.

(2) Themabundel 'Afvalpreventie'

Afvalpreventie is een populair thema in het basisonderwijs. De themabundel afvalpreventie was dan ook aan een herdruk toe. De MOS-coördinatie heeft die kans gegrepen om de inhoud van de bundel aan te vullen en te actualiseren.

Wat is er nieuw aan de tweede editie?

De belangrijkste aanpassing is het extra materiaal voor de kleuters. De bundel bevat nu een voorleesverhaal met tekeningen. Leon heeft de hoofdrol en de bundel bevat daarbij ook enkele oriënterende activiteiten die de leerkracht met de kleuters in de klas kunt uitvoeren. Deel 3 'Leermiddelen' en deel 4 'Schakels' zijn volledig geactualiseerd.

Voor de scholen die al met de eerste editie van de themabundel werken, bundelen we de aanvullingen en actualisaties. Zij kunnen de bundel aanvullingen en actualisaties aanvragen bij de provinciale MOS-begeleiders. Zij kunnen zo de 'oude' themabundel aanvullen en de vernieuwde pagina's vervangen.

Scholen die nog geen themabundel afvalpreventie in hun bezit hebben en met het thema willen beginnen, ontvangen na aanvraag bij de MOS-begeleiders uiteraard de volledige nieuwe versie.

(3) MOS-leidraad secundair

MOS is uitgegroeid tot "een manier van werken" van bijna duizend secundaire scholen in Vlaanderen en Brussel. Een MOS-school steekt de handen uit de mouwen en werkt met eigen accenten aan vele (vakoverschrijdende) eindtermen, dus ook aan waarden en attitudes.

Om de scholen nog beter te ondersteunen in hun milieuzorgwerking werd de *MOS-leidraad secundair* herwerkt.

Ook voor MOS secundair spreken we nu van 5 thema's of aandachtsvelden:

- Vergroening
- Afval en duurzame materialen
- Mobiliteit
- Energie
- Water

Sommige criteria veranderden van naam. Ze worden geconcretiseerd in bijna 300 indicatoren.

- Visie en planning
- Betrokkenheid
- Communicatie
- Verankering
- Educatieve winst

Dat moet resulteren in:

- Milieuwinst per thema of aandachtsveld

(4) Themapakket 'Energie'

Het themapakket helpt scholen om hun engagement als MOS-school op het vlak van energie waar te maken. Het pakket is dan ook afgestemd op het MOS-stappenplan dat je terugvindt in de MOS-leidraad voor het secundair. Het pakket zit boordevol sensibilisatie- en inventarisatie-ideeën. Het zet de scholen aan maatregelen te bepalen en uit te voeren. Een energiematrix helpt hen bij het bepalen van de energiedoelstellingen. Taken voor verschillende doelgroepen op school komen aan bod: de milieuwerkgroep, leerlingen en leerkrachten, het technisch personeel, de directie... Net als de *ladder van Lansink* voor de afvalproblematiek, is de *Trias energetica* de bijbel voor energiezorg:

1. beperk de vraag naar energie
2. spreek duurzame energiebronnen aan
3. gebruik energie op een efficiënte manier

(5) Themapakket 'Afval en duurzame materialen'

Met het nieuwe themapakket "Afval en duurzame materialen" voor het secundair onderwijs wil het MOS-team scholen op de weg naar resultaat bijstaan. Een milieuvriendelijke en milieubewuste school worden. Dat is het doel. Het pakket zit boordevol informatie, tips en activiteiten om alle stappen van het MOS-traject te doorlopen. Het maakt het project niet alleen haalbaar, maar bovendien pedagogisch en ecologisch verantwoord.

Een school of een klas heeft het niet altijd gemakkelijk om een project dat continu aandacht vraagt, in te bouwen in haar jaarplan. Er zijn immers heel wat doelstellingen en eindtermen die je als leerkracht moet halen. Vaak is er te weinig tijd om waardevolle projecten die buiten het les- of eindtermenpakket vallen, aan te pakken.

Het themapakket "Afval en duurzame materialen" brengt raad. Door de verschillende stappen te volgen, slaagt een school er niet alleen in om het aandachtsveld "afval en duurzame materialen" aan te pakken, maar ook om vakgebonden en vakoverschrijdende eindtermen en leerplandoelstellingen te halen. Voor elke stap in het MOS-stappenplan suggereren we per graad opdrachten en methodieken die passen binnen het eindtermenpakket. De eindtermen die erbij horen, zijn daarbij opgelijst. In het themapakket gaan we in op verschillende afvalstromen en preventiemaatregelen. Het is uiteraard onmogelijk stil te staan bij elk specifiek probleem. Heel wat technische en beroepsscholen produceren heel aparte afvalfracties (motorolie, verfresten, bouwafval...) die om heel aparte oplossingen vragen. Het themapakket geeft suggesties en doorverwijsinformatie om ook die fracties te lijf te gaan.

(6) Themapakket 'Mobiliteit'

Het themapakket is een werkinstrument voor scholen die aan het thema mobiliteit willen werken. Het bevat de nodige achtergrondinformatie, ideeën, lestips en een meetinstrument voor de milieuwerkgroep om aan de slag te gaan. De structuur van het pakket volgt het in de leidraad aangepaste stappenplan van MOS. In hett themapakket willen we de aandacht vestigen op 'duurzame mobiliteit' in plaats van automobilititeit. We werken met het **STOP**-principe: we geven voorrang aan **S**tappen en **T**rappen. Daarna komt het **O**penbaar vervoer (of het collectief vervoer) aan bod. En tenslotte - als het niet anders kan - het gemotoriseerde **P**rivé-vervoer, waarbij we in de eerste plaats opteren voor carpoolen, zich verplaatsen met voertuigen met milieuvriendelijke technologieën en een energiezuinig rijgedrag. Het themapakket mobiliteit volgt in de verschillende stappen dit principe.

(7) ECOS – Energiecheck op school

ECOS staat vanaf oktober 2007 online op www.milieuzorgopschool.be. *Enkel geregistreerde MOS-scholen kunnen ECOS gebruiken.. Zij ontvangen een paswoord op aanvraag per mail.* ECOS laat je toe de school als energieverbruiker systematisch in kaart te brengen. Op een eenvoudige wijze inventariseer je de belangrijkste energieaspecten van elk lokaal. Veel technische kennis is daar niet voor nodig. Enkele eenvoudige meetinstrumenten (rol- of vouwmeter, thermometer en lichtmeter) en een nauwgezette observatie zijn de enige vereisten. ECOS is een slim referentiepunt omdat het ook rekening houdt met de veranderende parameters (zoals de evolutie van de leerlingen- en leerkrachtenpopulatie door de jaren heen, bezettingsgraad van lokalen...) en kwalitatieve aspecten (zoals gebruiksrendement aangepast volgens verlichtingstype...). Al die gegevens worden samengebracht in één tabel.

(8) MOSKEI: MOS – Kwaliteit en Eigenheid

MOSKEI (een programma in Excel) is een instrument waarmee de school het niveau van haar milieuzorgwerking te weten kan komen en de werking kan evalueren. Op 10 indicatorenlijsten duidt de school aan wat ze gerealiseerd heeft.

1. visie en planning
2. betrokkenheid
3. communicatie
4. verankering
5. educatieve winst
- 6.1 milieuwinst vergroening

6.2 milieuwinst afval en duurzame materialen

6.3 milieuwinst mobiliteit

6.4 milieuwinst energie

6.5 milieuwinst water

Het programma berekent de score van de school. Zo ziet de school zelf of ze in aanmerking komt voor een eerste, tweede of derde logo.

(9) MOBi-liSt: inventarisatie van schoolmobiliteit

MOBi-liSt is een vragenlijst, uitgewerkt in onafhankelijke modules. De school kan *kies*en welke informatie ze wil verzamelen en hoeveel inspanning ze bereid is hiervoor te doen.

De verschillende modules zijn:

- o Verplaatsingsgedrag
- o Redenen voor gebruik van vervoermiddelen
- o Schoolvoorzieningen
- o Knelpunten schoolroutes
- o Emissies vervoermiddelen.

Voor een inventarisatie van de mobiliteitssituatie van de hele school aan het begin van het MOS-stappenplan, is het nodig ten minste de module “Verplaatsingsgedrag” voor leerlingen van alle graden en voor alle personeelsleden te doorlopen.

De modules “Redenen voor gebruik van vervoermiddelen”, “Schoolvoorzieningen” en “Knelpunten schoolroutes” leveren meer inzicht in de achtergronden voor het verplaatsingsgedrag.

In de module “Emissies vervoermiddelen” gaan we dieper in op de milieugevolgen van de mobiliteitssituatie van de school.

Die laatste modules kun je gebruiken op school-, graad- of klasniveau – afhankelijk van de interesse en gewenste tijdsbesteding van betrokken leerkrachten of van de directie.

De vragenlijst past in de MOS-criteria om een logo te behalen (zie MOS-leidraad secundair).

(10) Afvalenquête

Afval voorkomen en beheersen is belangrijk. Doet jouw school er alles aan om dat te realiseren? Is jouw school afvalmeester of afvalgroentje? Ontdek het met de *afvalenquête* op www.milieuzorgopschool.be. Het eenvoudige Excel-werkblad vul je op enkele minuten tijd in. Het wordt snel duidelijk waar je school staat wat betreft afval en duurzame materialen.

(11) Laat ik me inpakken?

Ook de enquête '*Laat ik me inpakken?*' is een eenvoudig Excel-werkblad. Hiermee kun je uitvinden of je persoonlijke materialenkeuze milieuvriendelijk is. Ben je milieuofficier, milieukorporaal of kanonnenvlees? Blijf niet bij de pakken zitten en zoek het uit op www.milieuzorgopschool.be.

Beide enquêtes (7) en (8) horen bij het nieuwe themapakket voor het secundair onderwijs 'Afval en duurzame materialen', maar je kunt ze ook los daarvan gebruiken.

(12) Achtergrondinformatie en lestips bij "VOLLE POT"

De voorstelling 'VOLLE POT' kwam tot stand door een samenwerking tussen De Vieze Gasten en MOS.

'VOLLE POT' biedt scholen de kans om eens op een andere, creatieve en laagdrempelige manier met de leerlingen na te denken over milieuzorg.

Drie hoofdthema's vormen een rode draad doorheen de voorstelling:

1. de ecologische voetafdruk
2. de verbondenheid tussen milieuproblemen en noord-zuidverhoudingen
3. het spanningsveld tussen tewerkstelling/economische groei enerzijds en milieuzorg anderzijds

MOS maakte een bundel met achtergrondinformatie. Die bevat daarom drie delen, waarin telkens één van die thema's verder wordt uitgediept. De onderwerpen worden grondig uitgewerkt onder de vorm van lesbladen die gebruiksklaar zijn om te kopiëren voor de leerlingen. MOS reikt de leerkrachten in de handleiding suggesties aan en verwijzingen naar nog meer informatie om de bundel desgewenst aan te passen op maat van de eigen leerlingen of lesdoelstellingen. Ook vindt de leerkracht er de oplossingen terug van een aantal oefeningen of bijkomende informatie om samen met de leerlingen de antwoorden op vragen voldoende diepgang te geven.

Naast de drie belangrijke thema's, bevat 'VOLLE POT' ook tal van verwijzingen naar de vijf MOS-thema's: energie – afval en duurzame materialen – mobiliteit – water – vergroening. MOS-scholen die aan één of meer van die aandachtsvelden werken, kunnen 'VOLLE POT' aangrijpen om op klasniveau het educatieve luik van hun MOS-project verder uit te diepen.

8. www.milieuzorgopschool.be

Het is de bedoeling dat de website van MOS in de nabije toekomst de draaischijf van de MOS-communicatie wordt.

Via de startpagina van MOS willen we kort op de bal spelen met "MOS in de kijker" om interessant milieuzorgnieuws onder de aandacht te brengen.

De lijst van MOS-scholen en MOS-schakels wordt gebruiksvriendelijker (gegevensbeheer van databanken).

Tot hiertoe werd er intens werk gemaakt van technische aspecten en structuur. Op het prioriteitenlijstje staat eerst en vooral een databank van MOS-praktijkvoorbeelden.

Schoolvoorbeelden (vooral afkomstig uit MOfsterd) worden op de website geplaatst. Via een zoekfunctie met criteria (doelgroep, thema, MOS-criteria...) kunnen bezoekers het gezochte praktijkvoorbeeld uit de databank terugvinden. De rubriek 'praktijkvoorbeelden' wordt toegevoegd aan de navigatie.

Een overzicht van het aantal "hits" van enkele belangrijke MOS-pagina's:

Tabel 20				
Aantal hits website				
	MOS-startpagina	MOS-basis	MOS-sec.	Dikke-truiendag
november 2006	3783	1416	972	418
december 2006	3410	1224	696	1139
januari 2007	5889	1781	1106	3852
februari 2007	6074	1907	1213	5566
maart 2007	3088	992	606	1281
april 2007	2296	757	464	568
mei 2007	3153	1058	808	1083
juni 2007	1930	739	447	1016
juli 2007	903	320	159	392
augustus 2007	1476	425	291	550
september 2007	3468	1187	740	377
oktober 2007	973	337	219	44
totaal	36443	12143	7721	16286

9. MOSterd

MOSterd verschijnt twee maal per jaar en wordt verstuurd naar alle Vlaamse en Brusselse Nederlandstalige scholen, het NME-werkveld (Natuur- en Milieueducatie), bibliotheken, milieuambtenaren, duurzaamheidsambtenaren, intercommunales, milieuorganisaties en de onderwijswereld (pedagogische adviseurs, inspectie, departement Onderwijs...).

MOSterd verscheen ondertussen 10x:

Nr. 1 februari 2003; Nr. 2 november 2003; Nr. 3 mei 2004

Nr. 4 december 2004; Nr. 5 mei 2005; Nr. 6 oktober 2005

Nr. 7 februari 2006; Nr. 8 oktober 2006; Nr. 9 februari 2007; Nr. 10 oktober 2007

Scholen kunnen via MOSterd heel wat praktische ideeën opdoen om een eigen milieuzorgsysteem op te bouwen of uit te breiden. Het tijdschrift beschrijft tal van concrete schoolvoorbeelden in het basis- en secundair onderwijs. MOSterd heeft een eigentijdse en vrolijke opmaak, vaste rubrieken en teksten met een rechtstreeks belang voor scholen. Iedere MOSterd biedt een pak informatie over actuele milieuonderwerpen en opvallende tendensen. Getuigenissen van scholen en nieuwe initiatieven komen in aparte rubrieken terecht.

Vaste rubrieken:

MOSTERDSAUS, OPRUKKEND MOS IN HET BASISONDERWIJS, OPRUKKEND MOS IN HET SECUNDAIR ONDERWIJS, OPRUKKEND MOS IN DE PROVINCIES, MOSVELDEN, OVER DE MOSMUUR, WWW'TJES, DE MOSKRANT...

Telkens wordt ook een aandachtsveld of thema en/of een aantal scholen IN DE KIJKER geplaatst.

10. De aanpak in de provincies en het BHG

10.1 Antwerpen

Algemene aanpak

In het basisonderwijs lag de nadruk op de werving van nieuwe scholen en werden scholen aangespoord een deel van het logo aan te vragen. De MOS-begeleiders verzonden de nieuwe MOS-folder vergezeld van een persoonlijk briefje om nieuwe MOS-scholen te werven.

MOS-scholen werden aangezet om het eerste logo aan te vragen via een verzending van de toelichtingsfolder met begeleidende brief.

De begeleiders van het basisonderwijs brengen de gemeente nog altijd op de hoogte als zij een bezoek brengen aan een school.

Als een nieuwe school intekent, brengt MOS de gemeente hiervan op de hoogte via mail of via een kopie van de milieubeleidsverklaring.

Ook voor het secundair onderwijs was er aandacht voor werving van nieuwe scholen. MOS-scholen werden aangespoord om te streven naar een logo via een verzending van de toelichtingsfolder/leidraad bij de nieuwsbrief van het PIME.

Zowel voor basis- als secundair onderwijs stuurt het MOS-team een overzicht van MOS-scholen door naar milieu- en duurzaamheidsambtenaren met daarbij de aanduiding welk logo zij reeds behaalden.

MOS is nog altijd een vast agendapunt op de vergaderingen van ANNET werkgroepen centra en kinderboerderijen. De begeleiders hebben om de 14 dagen een gezamenlijk MOS-overleg met het diensthoofd. Er is één structureel overleg per schooljaar met de afvalintercommunales uit de provincie.

MOS heeft een plaats op de website van de provincie.

Het netwerk van organisaties die mee MOS bekend maken en ondersteunen werd nog verder uitgebouwd.

Begeleiding en ondersteuning

MOS Antwerpen tracht de scholen zoveel mogelijk een begeleiding op maat aan te bieden. De scholen krijgen inhoudelijke begeleiding via een schoolbezoek, via mail, telefoon en studiedagen. Begeleiders verwijzen hen ook door naar andere instanties of organisaties zoals bv. Kleur Bekennen, milieukoopwijzer, NME-inventaris

Regelmatig wordt een digiMOS verstuurd naar de MOS-scholen. Via die digitale nieuwsbrief bezorgen de MOS-begeleiders nog meer informatie over provinciale of Vlaamse NME-initiatieven of tips om de milieuwerking uit te bouwen.

Ter ondersteuning organiseren de MOS-begeleiders ook nascholingen en trefmomenten:

8/11: Trefmoment voor basisscholen in PIME, Lier

14/11 : Nascholing 'Werken met moeilijker groepen' voor SO. Hiervoor werd samengewerkt met Doedéskadén vzw.

22/11 : Trefmoment voor secundaire scholen in PIME, Lier

8/2 : 'Natuur zonder grenzen' in samenwerking met Kleur Bekennen, WWF en PIME voor basis- en secundaire scholen

14/3 : Bio met Klasse in samenwerking met Velt en PIME voor secundaire scholen

26/4 : Nascholing vergroening in samenwerking met WWF, Velt en PIME voor basis- en secundaire scholen.

Als een *school die nog geen MOS-school is* contact opneemt met de begeleiders, geven zij algemene MOS-informatie en vragen zij of ze een bezoek aan de school mogen brengen om MOS voor te stellen aan enkele geïnteresseerde leerkrachten, een milieuwerkgroep of het volledige leerkrachtenteam, eventueel ook ouders. De begeleiders stellen steeds de beschikbare materialen voor en geven voorbeelden van andere scholen.

Nieuwe *MOS-scholen* ontvangen een felicitatiemail/brief met uitleg over de ondersteuning die ze kunnen verwachten.

De begeleiders wonen een vergadering van de werkgroep bij of overleggen met de contactpersoon en/of enkele leerkrachten. Tijdens zo'n vergadering evalueren de begeleiders mee de ondernomen acties en zoeken ze mee naar oplossingen voor knelpunten en problemen. Zij geven de scholen ook voorbeelden van andere scholen.

De begeleiders helpen de school bij het opstellen van een logo-dossier: wat moet er in het dossier zitten, hoe stel je een actieplan op, wat moet er in het logboek. Zij helpen de school met het invullen van de indicatorenlijst.

De begeleiders geven op vraag van de school tijdens een personeelsvergadering een praktische workshop over een bepaald MOS-thema of vullen de pedagogische studiedag (kindvrije dag) in met een interactieve MOS-workshop.

Op die manier wordt heel het team en eventuele andere partners zoals ouders, personeel... betrokken bij de uitwerking van een MOS-thema en heeft iedereen een inbreng.

Sommige scholen sturen ook systematisch de verslagen van hun MOS-vergaderingen door. Vragen worden beantwoord en indien relevant worden suggesties gedaan.

Verder wordt vier keer per schooljaar de digiMOS verstuurd waarin de leerkrachten tips, ideeën en de aankondiging van nascholingen kunnen terugvinden.

Promotie

MOS kreeg een plaats op de nieuwe website van de provincie. Daar vinden scholen en andere geïnteresseerden meer informatie over de inhoud van MOS, de materialen, de begeleiding.

Scholen kunnen er ook terecht voor voorbeelden.

MOS heeft ook een vaste plaats in de Nieuwsbrief van het PIME. Via die weg worden studiedagen en nieuwe materialen bekend gemaakt.

Er werd ook dit jaar verder gewerkt om MOS ruimer in de provincie en dus via andere organisaties dan vnl. het PIME bekend te maken.

De nieuwe MOS-folder en de MOS-leidraad werd naar alle scholen gestuurd met een begeleidend briefje. In dat briefje werden de scholen persoonlijk aangesproken. Zij werden aangesproken op de manier waarop zij al in contact kwamen met MOS bijv. door deelname aan één van de nascholingen die MOS organiseerde of waar MOS medeorganisator was of door deelname aan de Dikke-truiendag of '10 op 10 voor een verkeersactieve school'.

Deelname beurzen:

MOS-stand op beurs 'Wereldwijd Onderwijs' tijdens pedagogische studiedag voor alle Geelse scholen

MOS-stand op beurs VSKO SO in Borsbeek

MOS-stand op afsluitmoment klimaatwijken provincie Antwerpen

MOS + PIME-stand op beurs lerarenopleiding KHMechelen

MOS-stand op de sfeernacht van de Provincie Antwerpen

Mini-MOS-stand op beurs van Vakantiegenoegens rond natuurbeleving

MOS-voorstellingen:

Voorstelling MOS aan inspecteurs basisonderwijs provincie Antwerpen

Voorstelling van dienst Leefmilieu provincie Antwerpen aan nieuwe Schepenen en milieudiensten – ook MOS kort toegelicht + infostand

MOS toelichten a.h.v praktische werkwinkel aan nieuwe preventieadviseurs van PREVOR (preventiedienst Vorselaar)

MOS-voorstelling aan de laatstejaarsstudenten lerarenopleiding kleuter onderwijs van KdG

Antwerpen tijdens hun 14-daags keuzetraject MOS. De studenten werden op weg gezet met de MOS-materialen. MOS-voorstelling aan de laatstejaarsstudenten lerarenopleiding lager onderwijs van de Hogeschool Turnhout a.h.v. een praktische werkwinkel rond de themabundel energie.

MOS-Antwerpen maakte ook een flyer voor ouders: "MOSSen uw kinderen al mee?" voor het afsluitmoment klimaatwijken + opendeur kinderboerderij Schilde

Uitbouw netwerk

De MOS-begeleiders van de provincie Antwerpen werken op het PIME vzw.

Hierdoor werken zij ook mee aan een visie/missie tekst voor het PIME.

Zij zijn sterk betrokken bij de initiatieven in verband met milieueducatie van de provincie.

Zo ondersteunen zij de uitwerking van educatieve pakketten en begeleidde programma's.

De begeleiders voor het basisonderwijs nemen het onderdeel afvalpreventie van de cursus Natuurouders voor hun rekening.

Ondersteuning van MOS-begeleider SO aan PIME

De MOS-begeleider SO was dit jaar sterk betrokken bij de ontwikkeling van het spel “(h)eerlijk duurt het langst”, een spel over bewuster omgaan met voeding en drank. Zes thema's komen aan bod: afvalarme, biologische, gentech-vrije, eerlijke, vleesarme, seizoens-/streekgebonden en energiezuinige voeding (gebaseerd op de milieukoopwijzer).

De begeleider gaf ook ondersteuning voor de uitwerking van de webstek www.sojaconnectie.be, waar de link wordt gelegd tussen onze lokale voedselgewoontes en het leven van de Braziliaan en de en de uitwerking van een interactieve werkwinkel voor leerkrachten 'regenwoud op ons bord'.

Ondersteuning van begeleiders BaO en SO aan PIME

Verder gaven de begeleiders ondersteuning aan de uitwerking van een lucht- en weerkoffer en aan een expo over mobiliteit.

Dit jaar werd een stuurgroep voor ANNET opgericht, hierin is MOS afgevaardigd.

MOS was ook vertegenwoordigd op het communicatiemoment van het departement leefmilieu van de provincie.

MOS was ook betrokken bij het ontwerp van het milieubeleidsplan 2008-2012 van de provincie Antwerpen.

De begeleiders versterkten hun contacten met de regiowerkers en proberen via hen te communiceren naar de gemeenten.

Zo waren MOS- begeleiders aanwezig op de provinciale milieudag en op een nascholing over 'hernieuwbare energie en de HE-scan voor de gemeenten'.

Via de digiMOS vernemen naast de MOS-scholen ook de gemeenten, educatieve centra uit de provincie, kinderboerderijen, inspecteurs, pedagogische begeleiders van de verschillende onderwijsnetten, natuurouders ... de laatste MOS- nieuwtjes.

Jaarlijks organiseren de MOS-begeleiders een studiedag samen met Kleur Bekennen. Op die manier wordt een MOS-thema door de Noord-Zuid bril bekeken en worden andere leerkrachten bereikt. Dit jaar ging de nascholing over 'Natuur zonder grenzen' .

Ook met het project educatieve reservaten en met het PIME worden jaarlijks studiedagen georganiseerd.

MOS werd toegelicht op een directieoverleg van pedagogisch adviseur OVSG

Er werden contacten gelegd met de regionale medisch milieukundigen en de LOGO's. In de toekomst zijn zij ook een partner voor studiedagen in verband met milieu en gezondheid.

10.2 Limburg

Algemene aanpak

Werving

Alle Limburgse niet-MOS-scholen kregen in september een brief waarin MOS wordt toegelicht met de vraag of ze MOS-school willen worden. Een aantal strategisch gekozen niet-MOS-scholen werd ook nog telefonisch gecontacteerd en/of er werd een afspraak gemaakt met de directie en/of de school werd bezocht op een personeelsvergadering.

Begeleiding

Alle Limburgse MOS-scholen (behalve logo 3) kregen in september een brief met een uitnodiging om voor een logo te gaan. Hiervoor moesten ze vóór 1 november een aanvraag indienen (per e-mail, telefonisch, fax, of brief) én moesten ze voor 15 december hun voorlopig actieplan doorsturen.

Daarnaast organiseerden we voor het basisonderwijs 4 MOS-trefmomenten in de provincie verspreid. Op het programma: werken aan MOS met nadruk op de 3 criteria, gestaafd met schoolvoorbeelden en vertaald naar de nieuwe indicatorenlijst. Ook de gemeenten werden uitgenodigd op deze MOS-trefmomenten en kunnen hun (Schakel)aanbod bekend maken in de deelnemersmappen. Op de trefdagen werd ook het nieuwe project 'Gemeenten adopteren Limburgse Soorten' toegelicht en werd aangegeven waar de mogelijkheden voor scholen liggen. Gemeentes kregen ook de kans om op het einde van het schooljaar een evaluatieformulier in te dienen over de scholen die een logo aanvroegen. Dat werd dan mee in rekening gebracht bij de logo-jureringen..

In het voorjaar ging de meeste aandacht naar ondersteuning van de scholen bij de samenstelling van hun logodossier. De begeleider bezocht alle logo 2- en 3-kandidaten minstens één maal.

Bovendien was er heel wat contact via e-mail en telefoon.

Daarnaast werd er in het derde trimester al aan werving gewerkt voor het schooljaar 2007-2008.

Begeleiding en ondersteuning

MOS-Limburg verzorgt begeleiding op maat: afhankelijk van de behoefte van de school gebeurt de begeleiding per telefoon, per e-mail, via schoolbezoeken of via nascholingen. Rode draad is het traject en de deadlines voor het aanvragen van een logo.

Promotie

Een brief bij de start van het schooljaar en de vier MOS-trefdagen in het najaar hadden voornamelijk tot doel om promotie te maken.

Verder blijft MOS een steeds weerkerend onderwerp in het driemaandelijks tijdschrift van de afdeling Milieu en Natuur van de provincie.

De scholen krijgen bijna maandelijks een digitale MOS-nieuwsbrief.

Maandelijks vertrekt er een digitale nieuwsbrief van de collega's van het knooppunt Steden en gemeenten. Daarin lieten we vaak een berichtje over MOS opnemen.

Verder hadden we ook onze berichten in de MOSterd, was er veel aandacht voor MOS op de LIMNET-nascholingen (waar soms ook niet-MOS-scholen aanwezig zijn) en is er de Limburgse MOS-website.

Uitbouw netwerk

LIMNET (het Limburgs Natuur- en Milieueducatief Netwerk) speelt een belangrijke rol bij de uitbouw van het Limburgs MOS-netwerk. MOS-begeleiders en leerkrachten uit MOS-scholen vertegenwoordigen het project in de LIMNET-werkgroepen basis- en secundair onderwijs. In LIMNET zijn alle onderwijsnetten alsook de onderwijsinspectie vertegenwoordigd.

Een MOS-begeleider vertegenwoordigt MOS in de LIMNET-werkgroep Natuurcentra. Heel wat MOS-schakels participeren in die werkgroep. Met andere MOS-schakels onderhouden we onze contacten d.m.v. het actualiseren van hun aanbod of bij specifieke vragen.

Verder blijven we veel overleggen met de gemeentelijke MOS-contactpersonen en onderhouden we goede contacten met de collega's van het provinciebestuur in het kader van de samenwerkingsovereenkomst.

We overleggen regelmatig met de collega's van de cel Mobiliteit (een MOS-begeleider zetelde ook in een jury voor een wedstrijd waarin scholen werkten aan het thema verkeer)), met de dienst ontwikkelingssamenwerking (o.a. Kleur Bekennen), met de provinciale onderwijsinspectie en soms met de jeugddienst.

In het kader van het project 'Gemeenten adopteren Limburgse Soorten' (GALS) is er ook een samenwerking ontstaan met het projectbureau (coördinator en de promotoren). Deze promotoren schrijven voor elke gemeente een actieplan op maat. In deze actieplannen zit onder het luik 'educatie' een onderdeel over MOS.

10.3 Oost-Vlaanderen

Algemene aanpak

De strategie in de provincie Oost-Vlaanderen bleef grotendeels ongewijzigd. De MOS-ploeg blijft de banden aanhalen met de gemeenten en de intercommunales en blijft werk maken van de samenwerking met externe partners zoals Kleur Bekennen, het Wereldcentrum, PROTOS enz. Zowel in het secundair onderwijs als in het basisonderwijs is MOS occasioneel een onderwerp op pedagogische studiedagen en dit op vraag van de school of scholengroep.

MOS-Oost-Vlaanderen vraagt aan alle MOS-scholen secundair om de verslagen van de werkgroepvergaderingen op te sturen. Zo kan de begeleider eventueel commentaar geven en suggesties doen. Eenvoudige, praktische vragen worden ook per mail behandeld.

Zowel de basisscholen (DigiMOS) als de secundaire scholen (MOS Groene School Berichten) krijgen een digitale nieuwsbrief.

Begeleiding en ondersteuning

Ondersteuning van de scholen gebeurt zoveel mogelijk op de school zelf. De begeleiders bezoeken alle scholen die een logo behaalden om het dossier, het oordeel van de jury en vooral de aandachtspunten te bespreken. Ze bezoeken alle kandidaat-logoscholen en scholen die om informatie vragen. Een steeds terugkerende boodschap aan alle scholen is: "Willen jullie nog overleg, contacteer ons!"

Basis

- ofwel op vraag van de scholen
- scholen die interesse tonen in het project krijgen een toelichting op school
- scholen die instappen krijgen een welkomstmail toegestuurd
- bespreking begin schooljaar van vorig logodossier
- toelichting + samen bekijken en opstellen nieuw logodossier in voorjaar
- vormingen, overlegmomenten, startdag Gent/Destelbergen (in bepaalde gemeentes of gebieden van afvalintercommunales)

Secundair

- ofwel op vraag van de scholen
- scholen die interesse vertonen in het project krijgen een toelichting op school
- bespreking begin schooljaar van vorig logodossier
- bezoek aan kandidaat logoscholen
- reactie op rapport 1 via mail/telefoon of via bezoek

Promotie

Bij het begin van het schooljaar, bij elke nieuwe publicatie en met acties als de 'Dikke-truiendag' zorgen de begeleiders voor extra aandacht voor het project in de media. Niet-MOSScholen krijgen

bij de start van het schooljaar per post een MOS-folder en een wervende e-mail met als bijlage de milieubeleidsverklaring. Alle secundaire scholen krijgen minstens 2x per jaar een MOS-Groeneschool bericht toegestuurd. Verder komt MOS aan bod tijdens de overlegmomenten met de Oost-Vlaamse NME-centra. Scholen die de NME-centra bezoeken krijgen de folder. Alle scholen die De Kaaihoeve bezoeken, krijgen informatie over het project. Ook studenten lerarenopleiding die een vorming volgen in De Kaaihoeve krijgen altijd een voorstelling.

Uitbouw netwerk

Er is een structurele samenwerking met de gemeenten Gent en Destelbergen en de afvalintercommunale Ivago en Intercommunale Durme Moervaart.

In verschillende andere gemeenten wordt MOS opgenomen in samenwerkingsovereenkomsten of krijgen scholen subsidie van die gemeenten als ze instappen in MOS of een MOS-logo halen.

Scholen die de natuuroudercursus willen volgen moeten MOS-school zijn.

De MOS-ploeg werkt samen met Kleur Bekennen, PROTOS, afvalintercommunales, ..

Het netwerk wordt ook verder uitgebouwd via deelname aan studiedagen over o.a. energie.

10.4 Vlaams-Brabant

Algemene aanpak

Gezien het grote aantal MOS-basisscholen (90%) werd ervoor gekozen om voortaan te focussen op kwalitatieve begeleiding. Streefdoel is om elke kandidaat-logoschool per schooljaar twee keer te bezoeken en te begeleiden. Doorheen de drie MOS-logo's zouden de scholen dan gemiddeld zes keer bezocht zijn. Om een beter zicht te krijgen op de betrokkenheid van de leerlingen, streeft de begeleiding ernaar om bij de scholen die voor hun tweede of derde logo gaan, een milieuwerkgroupje of leerlingenraad bij te wonen.

Begeleiding en ondersteuning

Naast het begeleidingswerk ondersteunt MOS Vlaams-Brabant haar scholen met andere (eenmalige) projecten: in het verleden was dat het aanleveren van leermiddelen in verband met milieuzorg en de drinkwaterfonteintjes. Tijdens het schooljaar 06-07 werd het Zwoele Bibberproject opgestart: scholen die inschreven, kregen van de provincie gratis minimum-maximumthermometers, meterkaarten, een meteraffiche en het Zwoele Bibberboek. Bedoeling is dat scholen met hun leerlingen de dag- en nachttemperaturen van hun lokalen opmeten, die in kaart brengen, en op basis van die metingen acties ondernemen om energie te besparen. Het project werd opgestart in januari '07 en loopt tot maart '08. De metingen worden ten laatste tegen 31/03/08 doorgegeven aan MOS Vlaams-Brabant.

De ontwikkeling van een energiekoffer (E.H.B.E. = Eerste Hulp Bij Energievreter) is in laatste ontwikkelingsfase en zal vanaf november '07 in vijf proefscholen worden uitgetest.

Klimaatcasino

Met het klimaatcasino ondersteunen we de scholen die aan het aandachtsveld energie werken. Het casino bezoeken is een laagdrempelige sensibilisatie-actie. Met de activiteiten per graad kan het thema uitgediept worden

Energiekit

De energiekit biedt technische en methodische ondersteuning voor scholen die ECOS (EnergieCheck op school) uitvoeren. De werkbladen die bij de kit horen maken de milieuwerkgroup wegwijs bij het opzetten van een educatieve energie-audit. De werkbladen kunnen ook in de lessen gebruikt worden.

Water4all

Dit project wil de leerlingen de uitdagingen die uitgaan van duurzaam en integraal waterbeheer laten ervaren door activiteiten aan te bieden in en buiten de school. De leerlingen zoeken maatregelen die hun school duurzamer laat omspringen met water.

Promotie

Jaarlijkse infonamiddag voor kandidaat-logoscholen, digiMOS, ondersteunende projecten ...

Projecten als Klimaatcasino, Water4all of Energiekit die een duidelijke MOS-signatuur bezitten, werven nieuwe scholen en binden de MOS-scholen aan het MOS-project.

Uitbouw netwerk

Na twee jaar voorbereidend werk ging vorig schooljaar MOSmobi met een tiental proefscholen succesvol van start. MOSmobi is een samenwerking tussen drie diensten (leefmilieu, mobiliteit, politie en openbare orde) met als doel verkeersveiligheid en –duurzaamheid aan elkaar te linken. Een MOSmobibegeleider begeleidt de scholen op maat, rekening houdend met de MOS-criteria. Bij positieve evaluatie kunnen de scholen, naast hun MOS-logo, ook een aanvullend MOSmobilogo en subsidies in de wacht slepen. Op 1/10/07 hadden zich al 15 kandidaat-MOSmobischolen ingeschreven.

De samenwerking met Kleur Bekennen zette zich verder. We organiseerden een gezamenlijke vorming (21/03/07) over het thema Water. De scholen kregen o.a. een voorbeeld van een gezamenlijk actieplan voorgeschoteld. Indien relevant worden scholen gestimuleerd om koppelingen te maken tussen milieuzorg en wereldburgerschap. Een vijftal scholen werden in dit verband gezamenlijk begeleid. Voor 07-08 werd afgesproken dat de KLB-promotor indien nodig en relevant, inzage krijgt in de aandachtspunten die de logoscholen vanuit MOS hebben meegekregen. Zo kan KLB haar begeleiding beter afstemmen op en stroomlijnen met MOS. In de samenwerking met Interleuven werd volledig afgestapt van MOS? DUS! In de nieuwe samenwerkingsovereenkomst tussen de gemeenten en de scholen is er alleen nog sprake van MOS. Tevens moet de school, om in aanmerking te komen voor gemeentelijke subsidies, tegen 01/11 een MOS-actieplan en tegen 15/05 een dossiertje indienen. Door deze stroomlijning willen we de scholen stimuleren om voor een logo te gaan. De eerste reacties van de scholen zijn alvast positief. Het nieuwe model van overeenkomst wordt in oktober 2007 naar alle gemeenten gestuurd.

10.5 West-Vlaanderen

Algemene aanpak

Basisonderwijs:

- 2006-2007 was voor de 2 nieuwe MOS-begeleiders (basisonderwijs) een intensieve inwerkperiode. Zij moesten zich de vijf thema's eigen maken, de themabundels verkennen en dat via schoolbezoeken, nascholingen, trefdagen, overlegmomenten enz. vertalen naar de dagelijkse praktijk van het basisonderwijs.
- Vooral in het nieuwe schooljaar 2007-2008 gaat veel aandacht naar het mobiliseren van de zogenaamde slapende MOS-scholen. Dat zijn scholen die ooit een milieubeleidsverklaring hebben getekend maar nog nooit de stap naar het eerste logo hebben gezet. De strategie bestaat er vooral in om hiervoor samen te werken met de gemeenten door o.a. naar alle gemeentelijke milieuambtenaren een overzicht te sturen van MOS-scholen in hun gemeente. Op die manier krijgen ook de gemeenten een prikkel om MOS nieuw leven in te blazen. Eventueel wordt tijdens een gemeentelijk scholen-overleg de MOS-werking toegelicht.

Secundaire- en hogescholen:

Er zijn weinig verschillen met de vorige jaren, maar het valt op dat er meer contact is met scholen naar aanleiding van de Dikke-truiendag. Scholen vragen ook meer informatie op. Ook de begeleider voor het secundair- en hoger onderwijs concentreert zich meer op de slapende scholen door bv. de DigiMOS en leidraad naar *alle* scholen te sturen.

Begeleiding en ondersteuning

- Scholen die voor een logo gaan, krijgen minstens 1 bezoek per jaar van de begeleider, meer indien nodig. Scholen die een negatief advies hebben gekregen bij hun logoaanvraag, krijgen een bezoek met evaluatiegesprek;
- Er is voortdurend ondersteuning, advies en begeleiding per brief, telefoon of mail;
- Er zijn gemeentelijke overlegmomenten met alle scholen;
- De begeleiders geven een MOS-voorstelling aan studenten van de scholen voor lerarenopleiding;
- Studenten in lerarenopleidingen kunnen de 5 themabundels van het basisonderwijs raadplegen in hun eigen schoolbibliotheek;
- Enkele gemeentebesturen engageerden zich sterk om MOS-scholen financieel en praktisch te ondersteunen;

- De MOS-ploeg organiseert nascholingen : bv. voorstellingen van de themabundels, infosessie over het behalen van het logo en invullen van het dossier... Dat aanbod is gratis en staat open voor alle West-Vlaamse basis- en secundaire scholen.
- De begeleiders geven een MOS-voorstelling op een personeelsvergadering of begeleiden pedagogische studiedagen in de scholen;
- De “Koffermeesters” (vrijwilligers, meestal leerkrachten) krijgen een degelijke vorming om MOS-leermiddelen voor te stellen. Zij worden vaak ingeschakeld bij de MOS-nascholingen;
- De Provincie West-Vlaanderen ondersteunt – o.a. door het aanbieden van vormingen - een netwerk van vrijwillige Natuurouders. Deze natuurouders begeleiden elk in hun school en samen met de leerkrachten, natuur- en milieueducatieve activiteiten.

Promotie

- Er is - dankzij een eenvoudige gebruikersinterface (JAHIA) - een snelle actualisering mogelijk van de West-Vlaamse MOS-website. Een MOS-begeleider kreeg daarvoor een korte opleiding. www.west-vlaanderen.be/mos;
- Actualisering van de website “NME-inventaris”;
- De door de Provincie West-Vlaanderen aangemaakte MOS-DVD kan in alle milieudiensten uitgeleend worden. De filmpjes zijn ook te bekijken op de West-Vlaamse MOS-website;
- De MOS-ploeg maakt promotie voor MOS op NME-overlegmomenten van streeksteunpunten, op de COV-beurs (leermiddelenbeurs voor leerkrachten basisonderwijs), via publicaties van de provincie (Milieubytes, Natuur- en milieu-info...);
- Er is nauwe samenwerking met andere diensten van de provincie (fietspromotor, vergroeningsproject, domeinen...); beginnende samenwerking met de dienst Landbouweducatie;
- Provincieraadsleden en de deputatie worden op de hoogte gebracht van alle MOS-activiteiten;
- De provincie heeft een eigen DigiMOS (digitale nieuwsbrief) voor basis- en secundaire scholen;
- De MOS-ploeg zorgt ervoor dat het tijdschrift MOSTerd ook bij CLB's, LOGO's, pedagogische begeleiders en gemeentebesturen... terecht komt;
- De provinciale pers- en communicatiedienst wordt ingeschakeld bij MOS-evenementen (bv. logo-uitreikingen...);
- In de aantrekkelijk NME-schooljaarkalender staat een jaaroverzicht van o.a. alle MOS-vormingen. Deze wordt ruim verspreid naar alle scholen, gemeentebesturen, pedagogische begeleiders, inspectie...

- De MOS-logouitreiking is een leuk en opvallend evenement waarover nagepraat wordt in regionale pers, op de scholen ...

Uitbouw netwerk

- Er gaat veel energie naar gemeentelijke overlegmomenten;
- De MOS-begeleiders zijn aanwezig op de overlegmomenten van de NME-samenwerkingsverbanden (groepen gemeenten) georganiseerd door de NME-streeksteunpunten;
- Aanwezigheid op voor MOS relevante trefmomenten georganiseerd door verwante diensten binnen de provincie (bvb mobiliteit, natuureducatie ...).
- De MOS-ploeg werkt goed samen met Kleur Bekennen, LOGO, Velt, Ecolife, WWF, Green afvalintercommunales... en er is overleg met de provinciale stuurgroepen basis- en secundair onderwijs;
- We melden aan de gemeenten welke scholen er voor een logo gaan, de gemeenten worden uitgenodigd om mee te gaan op schoolbezoek, er worden gemeentelijke infosessies georganiseerd i.s.m. MOS ...

10.6 Brussels hoofdstedelijke gewest

Algemene aanpak

Vlaanderen heeft een degelijk uitgewerkt MOS-project. In Brussel ondersteunt GREEN Belgium heel actief de scholen en je hebt ook de initiatieven van de stadswinkel. Leefmilieu Brussel ondersteunt ook Franstalige scholen via verschillende VZW's. De taalproblematiek is in Brussel echter een rem op MOS-projecten. Omdat er een volledige scheiding is tussen het Franstalig onderwijs en het Nederlandstalig onderwijs, is het moeilijk een zicht te hebben op wat gebeurt in Franstalige scholen. Op sommige campussen waar zowel Franstaligen als Nederlandstaligen bepaalde delen van de school gebruiken, heerst er dikwijls frustratie omdat de Franstaligen “schijnbaar” niet geïnteresseerd zijn in een beter leefmilieu. Deze frustraties zijn echter gebaseerd op toevalligheden vermits zowel GREEN, de Stadswinkel en andere organisaties hetzelfde aanbod hebben naar de scholen.

De samenwerking met 'Leefmilieu Brussel' en MOS evolueert in positieve zin. Zo zal Leefmilieu Brussel ook de Dikke-truiendag promoten; er is samenwerking om energie-educatie verder uit te bouwen en de expertise die MOS gedurende jaren opgebouwd heeft, wordt enorm geapprecieerd. Op gemeentelijk vlak is het nog moeilijker. Veel gemeenten zijn gedomineerd door Franstaligen en promotie van MOS via de gemeente is dan ook onmogelijk omdat de Brusselse gemeenten enkel initiatieven ondersteunen en promoten die aan beide taalgroepen aangeboden worden. Hopelijk komt hier verandering in, op de laatste logo-uitreiking was namelijk een Nederlandstalige onderwijsschepen aanwezig.

Begeleiding en ondersteuning

Er is een heel goede samenwerking tussen MOS en GREEN, Leefmilieu Brussel, de Stadswinkel, LOGO Brussel en Kleur Bekennen. Scholen die met die organisaties een project uitwerken, kunnen dat project dan ook als een MOS-project beschouwen. Trefdagen worden samen georganiseerd, en als het mogelijk is, worden schoolbezoeken samen afgelegd of worden pedagogische studiedagen samen georganiseerd.

Promotie

DigiMOS en Brussel Direct (VGC) zijn twee elektronische nieuwsbrieven die naar alle scholen gestuurd worden. GREEN en MOS promoten elkaar in de scholen, er gaat een brief van de directie onderwijs naar de scholen, MOS is aanwezig op de onderwijsbeurs, de infodag nieuwe directies, op de trefdagen ingericht door LOGO Brussel en Kleur Bekennen... Kortom overal waar het mogelijk is, is MOS aanwezig.

Daarnaast wordt de MOS-methodiek ieder jaar in de Ehsal en Erasmushogeschool in de lerarenopleiding voorgesteld.

Uitbouw netwerk

De veelvuldige contacten met de bovengenoemde organisaties geven een schat aan contactadressen. DigiMOS wordt aan al die nieuwe contactadressen toegezonden.

11. Milieuactiviteiten in 2007

Scholen nemen in het kader van MOS milieumaatregelen en organiseren tal van milieuactiviteiten. Ze promoten een spaarzame houding, sensibiliseren leerlingen en personeel en streven naar duurzaamheid.

“Afval(preventie) en duurzame materialen” en *“Energie”* zijn de meest gekozen thema's. Maar ook de thema's *“Water”*, *“Vergroening”* of *“Natuur op school”* en *“Mobiliteit”* of *“Verkeer”* krijgen heel wat aandacht.

De meest populaire maatregelen en acties in 2007 zijn:

Afval(preventie) en duurzame materialen:

gebruik van brooddozen en drinkbekers, brooddozenweek waarin gezonde en afvalarme voeding centraal staan, studiedag 'sorteren van afval' op de school voor leerkrachten, verkoop van fruit en koeken in de kiosk op school, scholen maken gebruik van waterkannen in de refter. Sommige scholen verdelen biofruit op school. Milieuvriendelijk gaan winkelen en nadien in de klas iets lekkers hiermee klaarmaken, promoten van drinkbussen en hervulbare flesjes; glazen flesjes of kraantjeswater aanbieden; starten met composteren op de school in een compostvat of bak en het aanduiden of verkiezen van verantwoordelijken; kippen op school; gebruik kladpapier in de klassen; meer (interne) post via digitale nieuwsbrief, e-mail of Black Board; enkel informatie op papier meegeven met de gezinsoudste;

dubbelzijdig kopiëren, opruimacties. Schoolmateriaal wordt opnieuw gebruikt.

Water:

CLIM-project “Wat-er leeft”, aandacht voor waterbesparing bij aanleren van het poetsen van tanden, spaartoetsen op de toiletten plaatsen of flessen in de spoelbak leggen; toiletten spoelen met regenwater, pictogrammen ophangen over waterbesparing; opvolgen watermeterstand, regenton installeren, drinkwaterfontein, controle op waterverbruik, wateronderzoek.

Hemelwater gebruiken voor schoonmaak bord en penselen.

Lekkende kranen meteen herstellen.

Natuur op school of vergroening

Een buitenklas op school. Rafterproject – creatie van een nettere, verzorgde en aangename refter waar afvalpreventie, sorteren en gezonde voeding centraal staan, aanleg moestuintje, planten in de klas, dieren in de klas of speelplaats; bomen op schooldomein determineren door kinderen, takkenwal aanleggen met leerlingen, boshuisje maken in bos achter school als openluchtklas, dieren op school; onderhoud en beheer van de “natuur” in de klassen en op school samen met de leerlingen en ouders; beheer in een natuurgebied in de omgeving van de school; composteren; openluchtklas gebruiken; vaste klusjesdagen organiseren; aanleg van een kruidentuin, natuurdagen organiseren, verkenning van de streekgebonden natuur, vogelkastjes maken.

Educatief natuurbeheer in samenwerking met 'Natuurpunt-educatie'. Peterschap opnemen van een stukje reservaat (via Natuurpunt).

Verkeer of mobiliteit:

Verkeersbrevetten integreren in de leerlijn, meer schooluitstappen bewust met openbaar vervoer of fiets maken (meestal vanaf 4de leerjaar), vervoerscirkels bekijken met leerlingen en ouders, sensibiliserende acties om ouders ertoe aan te zetten hun kinderen met de fiets naar school te laten gaan; acties om te kijken hoeveel leerlingen te voet, met de fiets, bus of auto naar school komen; extra of nieuwe fietsenstallingen voorzien; mobiel verkeerspark op de school voor oefeningen in fietsvaardigheid; acties in kader van de week van vervoering en de week van de zachte weggebruiker; deelname paddenoverzetactie; de kilometers van milieuvriendelijke verplaatsingen oplijsten en aangeven hoeveel CO₂ hiermee gespaard wordt.

Systematisch schooluitstappen te voet, met de fiets of het openbaar vervoer (ook met Poppelepees); controle parkeergedrag ouders aan de school; schoolvervoersplan; uitwerken van veilige schoolroutes; fiets- en carpoolen promoten.

Inrichten van een "kiss & ride"-zone.

Heel wat scholen beschikken over eigen fietsen (voor leerlingen en personeel) en eigen herstelwerkplaatsen.

Energie:

Meer en meer scholen doen mee aan de Dikke-truiendag en organiseren op die dag ook een ludieke actie.

De film 'An Inconvenient Truth' werd door heel wat 5de en 6de jaars secundair bekeken. Heel wat scholen organiseerden over het thema 'klimaatverandering' ook een heel educatieproject. Meer en meer school gebruiken hernieuwbare energie bvb. Stella Maris, Merksem heeft 132 m² zonnepanelen voor warmwaterproductie, zij hergebruiken de warmte van de afzuigkappen van de keuken.

Hoe – waarom en wanneer verluchten, opmeten electriciteits- en gasmeter door leerlingen 6de leerjaar, gebruik lespakket "Natuurlijk energie" en themabundel energie werd opgenomen in het actieplan, thema energie combineren met technologische opvoeding (bv. via proeftuinproject techniek=overal) pictogrammen in verband met energiebesparing ophangen; opvolgen van de energiemeters van de school.

Bij nieuwbouw en renovaties: aandacht voor energiebesparende maatregelen.

Sluimerverbruik tegengaan, spaarlampen gebruiken, thermostatische kranen installeren, energietips voor ouders in de schoolkrant.

12. Voorbeelden van milieuwinst

De in het vorige hoofdstuk genoemde MOS-activiteiten en –maatregelen resulteerden in heel wat milieuwinst. Enkele voorbeelden:

- Toiletten worden gereinigd met azijn.
- Leerlingen 6de leerjaar brengen een nacht zonder energie door op school.
- Met heel de school gezelschapspelen zonder batterijen spelen.
- Vergroenen van de speelplaats en het bijhouden van het tuinkaboutergroeiboekje van de planten en dieren die op bezoek komen.
- De leerlingen mogen geen koeken meebrengen, enkel fruit. Elke middag wordt verse soep voorzien voor de kleuters.
- Afvalarme pick-nick op de speelplaats.
- Met leerlingen zelf korfbalkorven met riet maken.
- GFT zelf verwerken door te composteren.
- Minder auto's aan de schoolpoort.
- Drankautomaten afgeschaft.
- Plaatsen van tijdschakelaars op de verlichting.
- Er is een klasverantwoordelijke voor energie en water en het ophalen van het gft-afval.
- Een basisschool uit Heusden-Zolder behaalde het voorbije schooljaar het tweede logo met het thema 'natuur'. In het kader hiervan werden de plantenbakken op de speelplaats (die vol onkruid stonden) omgetoverd tot mini-moestuintjes waarin de leerlingen kruiden en bloembollen zaaiden.
- Meer gebruik van brooddozen en drinkbekers, gebruik van glazen flesjes en geen brik en blik meer op school, gebruik van composthoop en compostvat, dieren op school voor afvalverwerking, waterbesparende maatregelen (stopkranen installeren).
- Meer te voet gaan, gebruik van fiets en openbaar vervoer (MOS-poppelepee).
- Lagere energiefactuur (eenvoudige maatregelen als lichten uit, deuren toe). Bijv.: VBS Aspelare bespaart in het kader van MOS en Klimaatwijken 18% op haar energiefactuur. PTI Zottegem heeft een energiewinst van 10%.
- Dankzij een grondige energiescan samen met de leerlingen worden energieverliezen op school weggewerkt.
- Lagere factuur voor de afvalophaling (wegens goed sorteergedrag en afval vermijden).
- De Vrije Basisschool van Houwaart besloot het thema Verkeer aan te pakken en schreef in als proefschool voor MOSmobi. Tijdens dit eerste jaar werd samen met de leerlingen een inventaris gemaakt van hun woonplaatsen. Die lokaliseerden ze op een stafkaart van Houwaart en omgeving. Op basis van die inventaris werd gezocht naar alternatieve en

veilige, kleine wegen om met de fiets of te voet naar school te komen. Een oude, dichtgegroeide veldweg werd op vraag van de school door de gemeente terug hersteld, zodat fietspoolouders voortaan op een veilige en milieuvriendelijke manier de kinderen naar school kunnen begeleiden.

- De leerlingen van het GITBO Keerbergen voeren zelf de werken uit die nodig zijn bij het scheiden van hemelwater en afvalwater.
- Een gemeentelijke basisschool behaalde het eerste logo met het thema water. Door een goede samenwerking met de gemeente en een doordachte aanpak van het thema op school- en klasniveau werd een duidelijk waterbesparing gemeten. De gemeente besliste ook te gaan investeren in technische ingrepen om het verbruik nog verder te beperken: spaarknopjes op het toilet, regenton aangekocht.
- Het organiseren en stimuleren van fiets- en carpooling: een vrije basisschool engageerde de plaatselijke KWB-werking om de fietsers te begeleiden op een fietsroute doorheen de gemeente, en dit 's morgens, 's middags en 's avonds.
- Opmaken van schoolvervoersplan i.s.m. gemeentebestuur.
- Een Freinetschool kiest bewust voor bio-ecologische en milieuverantwoorde bouwmaterialen.
- Drukwerk voor ouders alleen aan de gezinsoudsten meegeven mindert de papierberg. Ouders kunnen ook kiezen om enkel via e-mail informatie te ontvangen.
- Invoeren van “de melkbar”. De volledige melkbedeling, die vroeger in de klassen met Tetrapakjes gebeurde, werd omgebouwd tot een selfservice systeem (met retourflesjes) op de speelplaats. Leerlingen van de derde graad doen de uitbating van de melkbar. Deze uitbating zit vervat in het systeem Kids @ bizz.
- Een basisschool van het gemeenschapsonderwijs richtte een echte natuurtuin in (met diertjes) en stelt die open voor buurtbewoners.

13. Voorbeelden van educatieve winst

MOS is een educatief project. MOS streeft naar educatieve winst. Dat betekent dat er een vooruitgang moet blijken in het educatief en sociaal klimaat van de schoolomgeving voor zowel leerlingen, leerkrachten als andere betrokkenen. Bij educatieve winst primeert *het proces* op *het product*.

Educatieve winst is een open en actief proces waarin er ruimte is voor een kritische kijk op kennis, houding en gedrag van zichzelf en anderen. Dat gedijt in een stimulerende omgeving waar pluriformiteit en verschillende meningen en gevoelens kunnen. Educatieve winst ontstaat pas in een context van vrij handelen. MOS biedt hiervoor gelegenheden: leerlingen en andere betrokkenen leren bewuste en verantwoorde keuzes maken. Zij krijgen hierdoor ook inzicht in de impact die ze hebben op hun omgeving.

Enkele voorbeelden:

- MOSSY is de nieuwe mascotte van de milieuwerkgroep van het Sint- Ursula- Instituut van Lier. 5 OPR (Onthaal en Public Relations) verzorgen het communicatieplan van de milieuwerkgroep op school.
- Het “Grote Groene Envelop”- moment is een methode om iedereen op school te laten participeren. Het werd dit schooljaar door heel wat scholen gebruikt naar aanleiding van de MOS- nascholing ‘Werken met moeilijkere groepen’ (Antwerpen).
- Sommige scholen richten een seminarie MOS in voor de Vrije Ruimte in het 6de jaar.
- Opstellen van een eigen milieu-audit om de beginsituatie in kaart te brengen.
- In een school kwamen in elk lokaal milieuleefregels te hangen.
- Aanleggen van Groene kافت of MOS-kaft in de leraarskamer.
- Aanpassen schoolreglement door het opnemen van milieuafspraken.
- MOS-hoekje of valvas over MOS, voorzien met info voor ouders en passanten.
- MOS als vast agendapunt op personeelsvergaderingen.
- Na praktische werkwinkels over MOS op een personeelsvergadering, ontdekken andere leerkrachten dan die uit de MOS-werkgroep dat in de themabundels heel wat bruikbaar materiaal te vinden is.
- Opstellen van leerlijnen in verband met water, natuur en verkeer.
- Groene ridders geven zelf les in het 5de en 6de leerjaar over afvalpreventie.
- Kinderen wijzen andere kinderen, leerkrachten en ouders erop dat individueel verpakte koekjes te veel afval opleveren.
- Leerlingen spelen zelf in een film over ‘Leon en de ikkietikkietijd’
- Gebruik vervoerscirkels knooppuntenfietskaarten voor schoolverplaatsingen.

- Afsluitmoment op schoolfeest van het CLIM-project 'Wat-er leeft'. Dat Clim-project zal 2-jaarlijks herhaald worden en werd opgenomen in de leerlijn water.
- Bomen op school worden door leerlingen gedetermineerd. Ze maken hiervan bomenfiches en geven als natuurgids rondleiding voor andere leerlingen, leerkrachten en ouders.
- Leerlingen stellen in juni tijdens de leerlingenraad zelf een actieplan op voor het volgende schooljaar en werken mee aan de uitwerking hiervan.
- Leerlingen, leerkrachten en ouders nemen samen deel aan paddenoverzetacties.
- Leerlingen ontwerpen zelfstandig een tentoonstelling over de uitgevoerde activiteiten.
- Enquête over afval op school of enquête voor ouders over mobiliteit.
- Tijdens een gesprek met de MOS-werkgroep (leerkrachten en ouders) in een kleuterschool in Maaseik, haalde een ouder aan dat haar zoontje nu ook thuis oplet of de waterkraan goed dicht is. De school had namelijk het thema 'water' behandeld (en het tweede logo gehaald) en per klas was er een beurtrol voor de kleuters om 'waterkapitein' te zijn.
- Leerlingenparlement of milieuwerkgroep mag mee beslissen over automaten op school, of over tussendoortjes.
- Leerlingen participeren resultaatgericht in het energiebeleid.
- 5de-jaars stellen een brochure met energietips op en stellen ze voor.
- Na het behalen van de 3 logo's beslist een basisschool om drie milieuthema's (afvalpreventie, water en energie) vast te leggen in een soort leerlijn. Zo zal bvb. het derde kleuterklasje, het derde en zesde leerjaar voortaan steeds op klasniveau werken aan het thema energie.
- Een school richtte een mediatheek in met verschillende hoekjes (PC, bib, doe-hoek, ...). Daar zullen ook de MOS-thema's als vaste waarde aan bod komen.
- Verschillende scholen laten leerlingen via/dankzij MOS actief participeren: een leerlingenraad ziet het daglicht, MOS staat op de agenda van de leerlingenraad, een "groene motorklas" gaat zelf voorbereide "groene prikjes" (uitdagingen i.v.m. vergroening en natuur) uitdelen in de andere klassen, energiekapiteins volgens het verbruik van de school en controleren de klassen op hun rationeel energiegebruik.
- Met kleuters: hoe kom je naar school? Fietsen en stappen is gezond. Op het einde van het schooljaar wordt gekeken of er meer of minder stappers/fietsers zijn. Kleuters krijgen ook de kans wekelijks – de Fietsjesdag! - hun fietsvaardigheid te ontwikkelen
- De "MOS-mobiel": soort "jonge ondernemers"-project op kindermaat. Karretje waarin producten uit de moes- en kruidentuin worden verkocht. Geld dient om de MOS-werking te financieren. een project dat van A tot Z mee ontwikkeld is door de leerlingen.
- De energieboekhouding is gebaseerd op metingen verricht door de leerlingen van de 3de graad (elektriciteit/gas/waterverbruik).

- Een school heeft als GOK-thema “taalvaardigheid”. Ook voor MOS-onderwerpen is er in de lessen taal (alle graden) aandacht: tweemaandelijks forum waar kinderen uit alle klassen zelf (mondeling, beeldend) hun MOS-projecten voorstellen aan elkaar en aan de ouders, schriftelijke bijdrage aan de nieuwsbrief of zelf een e-mail schrijven om de compostmeester uit te nodigen op school ...
- Tijdens de middagpauze kunnen de kinderen natuur-doe-fiches afhalen met opdrachtjes in de natuurtuin.
- Een school schakelt het plaatselijke verenigingsleven in om de jongste kinderen te leren fietsen en fietstochten te begeleiden. In ruil helpen de oudste leerlingen om senioren terug aan 't fietsen te krijgen (= milieuwinst én educatieve winst).

14. Conclusies

MOS-scholen krijgen meer en meer begeleiding op maat van de school. De meeste scholen zijn trouwens vragende partij voor ondersteuning bij het opmaken van hun logodossier.

MOS en de NME-diensten van de provincies organiseren samenwerking en overleg met gemeenten, organisaties die aanverwante of identieke thema's behandelen (Kleur Bekennen, PROTOS, GREEN, Velt, de LOGO'S, Globelink, Wereldwinkels, milieuorganisaties...), andere provinciale diensten en NME-centra. Het MOS-netwerk blijft groeien.

Van de **56** te halen streefdoelen in 2010 (zie tabel 12) zijn er in 2007 al **25** gehaald en een **5**-tal binnen handbereik. Bij de goedkeuring voor de verlenging van het project op 8 juli 2005 gaf de Vlaamse Regering door deze streefcijfers te kennen dat de meeste aandacht moest gaan naar werving, dus naar beginnende scholen. De Vlaamse regering vindt het belangrijk dat heel veel scholen op een degelijk basisniveau aan milieuzorg werken. Dat scholen uiteindelijk ook een tweede logo, een derde logo of de groene vlag halen (d.w.z. hun milieuzorgwerking uitbreiden, perfectioneren en verankeren) is zeker niet onbelangrijk, maar komt niet op de eerste plaats. De nu reeds behaalde cijfers tonen aan dat het aantal scholen dat een milieubeleidsverklaring ondertekent zodanig groeit dat het streefdoel van 2010 zeker gehaald zal worden. Voor het basisonderwijs is dat cijfer al gehaald en voor het secundair binnen handbereik.

De cijfers tonen echter ook aan dat, wat het basisonderwijs betreft, het streefcijfer van het aantal logo 1-scholen nog heel erg veraf ligt: tot hiertoe hebben slechts **957** basisscholen een aanvraag voor een eerste logo ingediend. Het streefdoel is **1524**.

“Milieuactiviteiten in 2007” (hoofdstuk 11) en “Voorbeelden van milieuwinst” (hoofdstuk 12) tonen duidelijk aan dat er op scholen dankzij MOS heel wat milieuwinst geboekt wordt. De MOS-scholen in Vlaanderen en het Brusselse hoofdstedelijke gewest dragen heel wat bij aan een schoner milieu. Er wordt minder afval geproduceerd, heel wat materialen worden opnieuw gebruikt, het afval wordt goed gesorteerd en de hoeveelheid restafval slinkt aanzienlijk.

Scholen besparen op hun afval- en energierekening.

Er wordt meer gefietst en te voet gegaan en gebruik gemaakt van het openbaar vervoer.

Scholen gebruiken minder water en vervuilen minder.

Moestuintjes, educatieve vijvers, openluchtklassen, takkenwallen, educatieve leerpaden... verschijnen overal.

Hoofdstuk 13 toont duidelijk aan dat MOS een omgeving creëert waarin educatieve winst kansen krijgt. Hoewel de doelen van MOS geformuleerd zijn op schoolniveau, blijkt uit de criteria en

indicatoren die gehanteerd worden voor het toekennen van de logo's, dat leerlingen in MOS-scholen steeds meer bereidheid vertonen om mee verantwoordelijkheid te dragen voor het milieubeleid van de school. We zijn ons bewust van het feit dat niet alleen MOS het milieubewustzijn en het gedrag van leerlingen tegenover het milieu bepaalt. Heel wat andere factoren spelen daarbij een rol: o.a. de ruime context en het pedagogische klimaat van de school, de opvoeding thuis en maatschappelijke tendensen. Maar het is net dat pedagogische klimaat van de school dat door MOS in positieve zin beïnvloed wordt.

Bovendien toont een recente studie van Veldwerk Nederland aan dat NME op basisscholen een significant positief effect heeft op houding en gedrag (in mindere mate op kennis) t.a.v. natuur en milieu³. En het is net op houding en het ontwikkelen van competent milieugedrag dat MOS de nadruk legt.

In een MOS-school leren leerlingen niet alleen milieuafspraken maken en naleven, ze gaan ook opvattingen, eigen gedrag en gedrag van anderen kritisch in vraag stellen. MOS-educatie richt zich op persoonsvorming.

Essentieel voor een goede MOS-werking is participatie of betrokkenheid. We zijn ons bewust van het feit dat heel wat scholen op dat gebied nog een lange weg af te leggen hebben. De reële invloed van leerlingen in de milieuwerkgroep is soms minder groot dan MOS wel zou willen. Leraren moeten (een deel van) de verantwoordelijkheid nog meer durven leggen bij de leerlingen en hun standpunten en meningen naar waarde schatten. Pas als leerlingen voelen dat hun stem telt, zal de motivatie sterk genoeg zijn.

Leraren moeten ook durven het creatieve proces in handen van de leerlingen te leggen en van op de achtergrond ondersteuning bieden. MOS zal dat blijven benadrukken en blijven uitdagingen poneren om mee de educatieve aanpak op scholen te vernieuwen en het zelfsturend vermogen van leerlingen te versterken.

³ Meer informatie over deze studie: Jansen, P. (2006). *Hoe duurzaam is NME? Een explorerend kwantitatief onderzoek naar langetermijneffecten van Natuur-en Milieueducatie op basisscholen*. Hasselt: Concentra Grafic N.V.

Colofon

Vlaamse overheid
Departement Leefmilieu, Natuur en Energie
Afdeling Milieu-integratie en –subsiëringen
Project MOS
www.milieu Zorg op school.be, mos@lne.vlaanderen.be

© MOS-coördinatie

Nele Dillen, Katrien Van Poeck, Ines Van Regenmortel, Eric Craenhals

© MOS-begeleiding

Elke Hermans, Katrien Hoeylaerts, Veerle Moons (Antwerpen); Sandra Diris, Hilde Boiten, Johan Lambrix, Rudo Vanhees (Limburg); Roswitha Gerbosch, Mike Stoens, Sandra Vandeveldde (Oost-Vlaanderen); Herwig Kevelaerts, Lien Loonbeek, Philippe Moreau, Veerle Lievens (Vlaams-Brabant); Peter Grymonprez, Lieve Maes, Hilde Veldeman (West-Vlaanderen); Paul Renders (Brusselse hoofdstedelijke gewest)

© MOS-begeleidingscommissie

Marc Cherretté (voorzitter), Eddy Loosveldt, Gike Neels, Jan De Boe, Martine Lietaert, Bertie Vanderlee, Klaartje Van Loy, Wim Mestdag, Brigitte Pycke, Paul Wyckmans, Guy Scheijnen, Dirk Coolsaet, Dirk Francken, Willy De Herdt, Jos Van de Velden, Willy Sleurs, Rik De Laet, Jean Wuyts, Philippe Van de Velde, Dirk Demeyere, Ines Van Regenmortel, Katrien Van Poeck, Nele Dillen, Eric Craenhals

© Redactie en eindredactie

Eric Craenhals

© Vormgeving

Diane De Smet

© Verantwoordelijke uitgever

J.-P. Heirman, Secretaris-generaal
Departement Leefmilieu, Natuur en Energie
Koning Albert II-laan 20 bus 8
1000 Brussel

© Depotnummer

D/2007/3241/289

© Uitgave

december 2007

